

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
FAKULTA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

Obor: Mezinárodní studia – diplomacie

**Úloha a význam Otto von Bismarcka
v mezinárodních vztazích**

(bakalářská práce)

Vypracovala: Karolína Bucifalová

Vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Veselý, CSc.

LS 2015/2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Úloha a význam Otto von Bismarcka v mezinárodních vztazích“ vypracovala samostatně. Veškerou použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v přiloženém seznamu.

V Praze dne

.....

Podpis

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu prof. PhDr. Zdeňkovi Veselému, CSc. za ochotu, vstřícný přístup a cenné připomínky v průběhu zpracování bakalářské práce.

OBSAH

OBSAH	I
ÚVOD	II
1 JEDNOTLIVEC JAKO AKTÉR MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ, REALISMUS, REALPOLITIK	1
1.1 Jedinec jako aktér mezinárodních vztahů	1
1.2 Realismus	2
1.3 Realpolitik	5
2 SJEDNOCOVÁNÍ NĚMECKA „KRVÍ a ŽELEZEM“	8
2.1 Svatá aliance	8
2.2 Od Vídeňského kongresu k revoluci 1848-1849	9
2.3 Maloněmecká vs. velkoněmecká koncepce	10
2.4 Cesta k německé jednotě	11
2.5 Prusko-dánská válka 1864	12
2.6 Prusko-rakouská válka 1866	14
2.7 Severoněmecký spolek	15
2.8 Od Sadové k Sedanu	16
2.9 Emžská depeše	17
2.10 Prusko-francouzská válka	18
2.11 Změna evropské mocenské rovnováhy	20
3 BISMARCKŮV KONCERT VELMOCÍ	22
3.1 Spolek tří císařů	23
3.2 Balkán a Berlínský kongres	24
3.3 Trojspolek a obnovený Spolek tří císařů	26
3.4 Bulharská krize	28
3.5 Kulturkampf a socialismus	29
3.6 Kolonialismus	30
3.7 Počátek konce	31
4 OD REALPOLITIK K WELTPOLITIK	32
4.1 Bismarckův pád	32
4.2 Cesta k první světové válce	33
4.3 Hitler vs. Bismarck	35
ZÁVĚR	37
SEZNAM LITERATURY	39

ÚVOD

Otto Eduard Leopold von Bismarck patří mezi významné evropské diplomaty a státníky 19. století. Je osobností pruské a německé historie – pruský ministerský předseda, sjednotitel Německa a zároveň prvním v řadě německých kancléřů. Řadíme ho mezi představitele realistické školy mezinárodních vztahů. Pro svou rozhodnost, ráznost, nekompromisnost a autoritativní vystupování si vysloužil přezdívku „Železný kancléř“.

Cílem práce je za pomoci dostupných zdrojů analyzovat zahraniční politiku jedince a jeho vliv na vývoj mezinárodních vztahů. Předmětem výzkumu je Bismarckova politická kariéra, diplomacie a osobnost v kontextu evropských dějin. Práce je zaměřena na významné mezníky kancléřovy diplomacie a jeho historický odkaz. Podstatné je poukázat také na to, jak železný kancléř ovlivnil mezinárodní vztahy nejen ve své době, ale i v budoucnu. V žádném případě není cílem práce jednoznačně rozhodnout, zda byla Bismarckova diplomacie bezchybná, či nikoli. Zásadní je na celou jeho politiku objektivně nahlédnout a shrnout její důsledky pro mezinárodní vztahy. Obsahem výzkumu není ani podrobná analýza soukromého života kancléře z toho důvodu, že pro studovaný obor tato oblast není považována za relevantní.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě hlavní části – teoreticko-metodologické východisko a analytickou část. Jako teoretické východisko je použita úloha jednotlivce jako aktéra mezinárodních vztahů, základní charakteristika realistické školy mezinárodních vztahů a hlavní znaky Realpolitik. V empirické části, která je členěna na 3 kapitoly a dílčí podkapitoly, jsou obsahem významné události Bismarckovy zahraniční politiky a mezinárodních vztahů od revolučního roku až po počátek první světové války – tedy Bismarckova Realpolitik v praxi.

První kapitola empirické části pojednává o celém procesu sjednocování Německa. Zaměřuje se na události následující po Vídeňském kongresu, tedy po roce 1815, až po vyhlášení Německého císařství v Zrcadlovém sále ve Versailles na počátku 1871 a především vliv těchto událostí na vývoj mezinárodních vztahů. Popisuje situaci před i po sjednocování a jeho samotný průběh.

Obsahem třetí kapitoly je Bismarckův „koncert velmocí“ – alianční systém mezinárodních vztahů v období po vzniku Německé říše. Tato část se zaměřuje na upevňování Německa zevnitř a poté v mezinárodním prostředí a na vývoj mezinárodních vztahů po vyhlášení Německého císařství.

Poslední kapitola se věnuje době Bismarckova pádu, nástupu Viléma II. na trůn a zásadnímu obratu v zahraniční politice Německa (přechod k takzvané *Weltpolitik*) po kancléřově abdikaci v 90. letech, což dovedlo Evropu až k první světové válce. Zároveň je v závěru této kapitoly nastíněna paralela Bismarcka s Hitlerem, vztah Vůdce k železnému kancléři a jejich vzájemná komparace. Záměrně byl zvolen Adolf Hitler - jeden z porovnávaných jedinců Německou říši vytvořil, zatímco druhý její existenci naopak ukončil.

Při zpracování jednotlivých kapitol bylo čerpáno především z knih, elektronické zdroje (hlavně články z elektronických databází) byly použity v menší míře, spíše jen pro doplnění obsáhlejších celků zajímavostmi, novými poznatky, názory autorů a tak podobně.

Za stěžejní díla použitá při psaní výzkumné části bakalářské práce považuji především tato: *Umění diplomacie* (Henry Kissinger), *Dějiny Německa* (Krieger a kol.), *Dějiny mezinárodních vztahů* (Zdeněk Veselý), *Trojspolek* (Milan Hlavačka), *Od Bismarcka k Hitlerovi* (Sebastian Haffner) a Taylorův *Bismarck*. Poslední zmíněné dílo podává ucelený komplex Bismarckova osobního i politického života, vhodně tak uvádí do celé problematiky. *Dějiny Německa* a *Dějiny mezinárodních vztahů* sloužily především pro obecný rámec historických souvislostí. Z hlediska vlivu na mezinárodní vztahy a pohledu diplomacie byla nejpodstatnější díla *Umění diplomacie* a *Trojspolek*. Haffnerovo dílo, jak už z názvu plyne, sloužilo k vypracování poslední podkapitoly, kde je Bismarck komparován s Hitlerem.

Základem pro vypracování teoreticko-metodologického východiska byla hlavně díla Petra Druláka, Pavla Pšeji a Oskara Krejčího. *Mezinárodní politika* O. Krejčího podává obraz vystupování jedince v mezinárodním prostředí. *Teorie mezinárodních vztahů* Pavla Pšeji a Petra Druláka popisují vývoj základních teorií mezinárodních vztahů, pro danou problematiku byl samozřejmě nejpodstatnější realismus.

V průběhu zpracování bylo přihlédnuto i k Bismarckovým memoárům *Gedanken und Erinnerungen*. Ty sloužily především pro získání subjektivního názoru jedince na dané dějinné skutečnosti. Významné části Bismarckova autobiografického díla byly také obsahem téměř všech již výše zmíněných děl.

1 JEDNOTLIVEC JAKO AKTÉR MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ, REALISMUS, REALPOLITIK

Jelikož je práce zaměřena na významnou osobnost mezinárodních vztahů a diplomacie, je nutno se soustředit na roli jednotlivce jako aktéra mezinárodních vztahů, jeho rozhodování a také směry, které ovlivnily jeho kariéru a vůbec i způsob, jakým uvažoval a přemýšlel. U Bismarcka to byl především realismus, na jehož základě postavil svou tzv. *Realpolitik*.

1.1 Jedinec jako aktér mezinárodních vztahů

Jako aktér mezinárodních vztahů může vystupovat stát, mezinárodní organizace, transnacionální korporace, osobnost. My se zde zaměříme právě na konkrétní osobnost v mezinárodním prostředí, a to osobnost významného diplomata, která může mezinárodní situaci značně ovlivňovat.

Jednotlivec vystupuje nejčastěji jako představitel určitého státu, protože státy obvykle nejednají samostatně, ale prostřednictvím určitých zprostředkovatelů, svých významných představitelů (jako je prezident, premiér, ministr zahraničních věcí atd.). Stát můžeme v mezinárodním prostředí chápat jako jakýsi abstraktní pojem, který musí být někým ztělesněn. Dohody uzavírají jeho představitelé, ve válkách za něj bojují lidé, osobnosti spolu jednají na různých setkáních. Stát je tedy obvykle někým představován. Jak tvrdí O. Krejčí, zahraniční politika je akcí státu, ale výsledek rozhodování státníků.¹

Jak samotné dějiny ukazují, dokáže jednotlivec leccos ovlivnit. Nicméně nesmíme ani opomenout to, čím je jedinec limitován – zkušenosti, schopnosti, znalosti, osobnost, čas, informace, státní režim. V takovém případě bychom mohli říci, že mnohem schopněji může událostmi manipulovat jedinec v totalitním a autoritářském režimu než v systému demokratickém. Otto von Bismarck byl sice velice sebevědomým a rozhodným státníkem, jeho výsledná činnost však vždy podléhala císařově vůli. To, jak může aktér manipulovat mezinárodními vztahy, závisí samozřejmě vždy na konkrétní situaci a jeho postavení. Mentální vyzrálost i psychika, časová dispozice a léta praxe značně ovlivňují rozhodování

¹ KREJČÍ, O. *Mezinárodní politika*. 5. upr. vyd. V Ekopressu 4. Praha: Ekopress, 2014. ISBN 978-80-87865-07-1, str. 333.

jednotlivce. Vždy je to souhrn řady předpokladů - osobnostních a profesních, subjektivních a objektivních.

Pakliže určitý jedinec zastupuje stát, padá na něj často tíha rozhodnutí (*decision-making*). Obzvláště je pak těžkým úkolem představitelů dělat rozhodnutí dobrá a správná. Subjektivní pocity by měly jít často stranou. O umění rozhodovat a činit správná rozhodnutí se zajímají například i politologové J. Renshon a S. A. Renshon. Ve svém díle se zaměřují na rozhodování účastníka mezinárodních vztahů, nejčastěji státníků. Tvrdí, že je nutno především získat dostatek informací o dané skutečnosti, tyto informace analyzovat a následně určitým způsobem vyhodnotit. Zároveň je nutno poznamenat, že zkušenosti jedince (především co se zahraniční politiky týče) vedou k rozvoji jeho rozhodovacích schopností.²

I zde, v období 19. století, je možno vidět, jak se změnou významného státníka či vůdčí osobnosti zahraniční politiky rázem změní celé vnější vystupování. I přesto, že by každý, kdo zastává takto důležitou roli v mezinárodním prostředí, měl jednat objektivně a zahraniční politika spolu s vnějším zastupováním by měla probíhat zhruba v přibližně stejné linii bez výraznějších změn, mohly jsme se v minulosti setkat s případy, kdy se změnou vůdčí osobnosti zahraniční politiky přišla zásadní změna ve vystupování daného státu navenek, a tím i změna charakteru mezinárodních vztahů. Změna šéfa vnějších vztahů může tedy zapříčinit změnu celé zahraniční politiky.

1.2 Realismus

Realismus, jako jedna z teorií mezinárodních vztahů, zásadně ovlivnil Bismarckovo myšlení a postoj v zahraniční, ale i domácí politice. A Otto von Bismarck ve své politice zformuloval zásady tohoto směru. Realismus můžeme charakterizovat několika základními znaky, které si však každý z jeho představitelů individuálně přizpůsobuje.³

Jak můžeme najít v několika textech týkajících se teorií mezinárodních vztahů, realismus je velmi blízký k praxi mezinárodní politiky a nejvíce se o ni opírá. Stoupence tohoto směru nazýváme realisty. Jak už z názvu plyne, realisté se snaží mezinárodní vztahy

² RENSHON J., RENSHON S. A. The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making. *Political Psychology* [online]. August 2008; 29 (4), 509-536. [cit. 2015-12-31]. ISSN 0162895X. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=996bfcbb-dd50-47ce-8f62-be8d336561ac%40sessionmgr112&vid=0&hid=125>, str. 510.

³ PŠEJA, P. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Masarykova univerzita v Brně. Brno, 2005. ISBN 80-210-3837-3, str. 24.

vidět takové, jaké skutečně jsou. Tento směr byl hodně blízký především politikům a diplomatům 18., 19., ale i 20. století.⁴

V realismu se vše točí kolem moci, především se řeší rovnováha sil (rozložení moci), její získání a udržení. Tento směr poukazuje na materiální hodnoty (vojenská síla). Válku a jakýkoli konflikt bere jako přirozenou součást mezinárodního prostředí a mezinárodní vztahy jsou neustálým soupeřením o moc.⁵

Za nejdůležitějšího aktéra mezinárodních vztahů realismus považuje stát, všichni ostatní aktéři jsou až druhořadí. Realisté tedy upřednostňují státocentrické pojetí mezinárodních vztahů.⁶ Státy jednají racionálně a do mezinárodních vztahů vstupují a jednají na základě tzv. *státního zájmu* (*national interest, raison d'état*). Činnosti států jsou odvíjeny jako reakce na vnější prostředí.⁷ Jelikož neexistuje žádná centrální autorita, vládne v mezinárodních vztazích *anarchie* (bezvládí).⁸ Základní znaky mezinárodních vztahů jsou neměnné, vždy v nich půjde o mocenský boj, mění se však podle jednotlivých aktérů (složení aliancí, aktuální hegemon).⁹

Z úst kritiků často zaznívá, že se realismus zaměřuje hlavně na vnější problémy a ignoruje hospodářství a další záležitosti vnitřní politiky země. Realistům je také často vyčítáno, že jsou příliš skeptičtí a pesimističtí.¹⁰

Za zakladatele realistické tradice¹¹ a praotce realismu je považován antický politik *Thukidydes* (cca 460–406 př. n. l.)¹². *Niccolo Machiavelli* (1469–1527) se spolu se svým dílem *Vladař* řadí také k zakladatelům realistické tradice¹³. Machiavelli analyzuje konkrétní události v historii Itálie a poté se je snaží obecně aplikovat. Středem jeho zájmů je moc, která hraje podstatnou úlohu v případě zajištění bezpečnosti státu a v určitých případech může překročit etiku.¹⁴ Jestliže je řeč o významných představitelích realistické teorie, nesmíme v žádném případě opomenout ústřední postavu evropské politiky a diplomacie 17. století, kterou byl kardinál *Richelieu* (1585–1642)¹⁵, první ministr

⁴ DRULÁK, P. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-725-6, str. 54.

⁵ Tamtéž, str. 55, 147.

⁶ KENNAN, G., citováno dle: PŠEJA, P. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*, str. 36.

⁷ HOLSTI, O., citováno dle: PŠEJA, P. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*, str. 24.

⁸ Tamtéž.

⁹ DRULÁK, P. *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 162.

¹⁰ Tamtéž, str. 70.

¹¹ Tamtéž, str. 34.

¹² PŠEJA, P. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*, str. 24.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ DRULÁK, P. *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 38.

¹⁵ PŠEJA, P. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*, str. 24.

francouzského krále Ludvíka XIII.¹⁶ Richelieu prosazoval v zahraniční politice pragmatičnost a aplikaci veškerých svých zásad podřizoval nejvyšší hodnotě - *raison d'état*, který považuje za vedoucí princip zahraniční politiky.¹⁷ Do seznamu realistů také zajisté patří i kníže *Metternich* (1773-1859)¹⁸, jeden z předních diplomatů habsburské monarchie.

Pojem realismus zavádí do mezinárodních vztahů *Edward Hallet Carr* (30. léta 20. století). Spolu s *Hansem Morgenthauem* pokládají základy teoretické školy realismu, a to především jeho vymezováním vůči idealismu. Morgenthau hovoří v souvislosti s realismem o objektivitě a také o tom, že zájmem státu je především jeho přežití. Moc se v tomto pojetí liší od fyzického násilí, ale vojenská síla je zároveň jejím důležitým prostředkem. Národní zájmy jdou proti sobě (jeden získává, druhý ztrácí; zvýšení moci jednoho znamená snížení moci druhého apod.). Právě rozpory těchto zájmů vedou k válkám, které rozhodnou o skutečném rozložení moci (tedy kdo je slabší a kdo silnější). Vzápětí však také dodává, že vztahy v mezinárodním systému nejsou jen o válkách, ale jejich důležitou součástí tvoří i aliance, které zabraňují důsledkům nárůstu moci jednotlivých států. Státy jsou tak ve svém jednání umírněnější a mezinárodní prostředí je stabilizováno.¹⁹

Dalším významným realistou je i *Henry Kissinger* (USA), který patřil k teoretikům mocenské rovnováhy a zabýval se především úlohou diplomacie v mezinárodních vztazích. Pozornost věnoval analýze Metternicha v průběhu napoleonských válek i situacím, kdy diplomacie selhává, jako například při existenci ambiciózní velmoci (Francie za Napoleona).²⁰ Jako další příznivce realismu můžeme ještě zmínit jména jako Kennan, Rousseau, Clausewitz, Hobbes.

¹⁶ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. ISBN 978-80-7380-499-2, str. 89.

¹⁷ VESELÝ, Z. *Diplomacie (Teorie – praxe – dějiny)*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. ISBN 978-80-7380-505-0, str. 41.

¹⁸ Tamtéž, str. 85.

¹⁹ DRULÁK, P. *Teorie mezinárodních vztahů*, str. 33, 55, 57-59.

²⁰ Tamtéž, str. 66.

1.3 Realpolitik

Pojem *Realpolitik* byl poprvé použit v roce 1853 v díle *Grundsätze der Realpolitik, angewendet auf die staatlichen Zustände Deutschlands*.²¹ Jeho autorem je německý liberální publicista August Ludwig von Rochau.²² Tento druh zahraniční politiky je často označován například jako „nový německý politický realismus“²³, „nový machiavellismus“²⁴ nebo i „politika státního egoismu“²⁵. Reálpolitika nahradila Richelieuův *raison d'état*, nicméně význam zůstal stejný. Tento termín označoval neomezenou politiku mocenské rovnováhy.²⁶ Byla založena na neustálých mocenských kalkulacích, jemném zacházení s mocí (alespoň ta Bismarckova) a národním zájmu, jak už je pro realismus zvykem.

Před začátkem praktikování této koncepce realistické zahraniční politiky se německé národy cítily ohrožené a znevýhodněné před těmi ostatními (silnější, početnější sousední země). Realpolitik byla praktikována nejen Bismarckem, ale našla své uplatnění také ve Velké Británii i Americe.²⁷ Můžeme říci, že Realpolitik udržela mír v Evropě až do roku 1914.²⁸ Reálpolitika dovedla Německo až k jeho vytoužené jednotě, bylo však zásadním, pakliže se v budoucnu neměla minout svým účinkem, aby hlavní aktéři mezinárodního systému neustále své vztahy přizpůsobovali měnícím se okolnostem a podmínkám.²⁹

Bismarck (stejně tak jako Machiavelli) považoval za základ politiky sílu.³⁰ V zemském sněmu se nechal přímo slyšet, že moc má přednost před právem (*Macht geht vor Recht*)³¹. Jak tvrdí O. Pflanze, jeho metody používané v zahraniční politice byly

²¹ EMMERY, H. C. What is Realpolitik? *International Journal of Ethic* [online]. July 1915; 25 (4): 448-468. [cit. 2015-12-31]. Dostupné prostřednictvím JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/2376875>, str. 451.

²² PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics* [online]. October, 1958; 20 (4): 492-514. [cit. 2015-12-31]. Dostupné prostřednictvím JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/1404857>, str. 493.

²³ EMERY, H. C., str. 456.

²⁴ SCHMIDT, R. F. *Bismarck: Realpolitik und Revolution*. Mnichov: Hugendubel, Kreuzlingen, 2006. ISBN-10: 3-7205-2865-0, ISBN-13: 978-3-7205-2865-8, str. 76.

²⁵ Tamtéž, str. 76.

²⁶ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Přeložil Miloš Calda (z anglického originálu *Diplomacy*, 1994). Praha: Prostor, 1997. ISBN 80-85190-59-, str. 103, 104.

²⁷ BEW, J. The Real Origins of Realpolitik. *National Interests* [online]. March 2014; (130): 40-52. [cit. 2015-12-29]. ISSN 08849382. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=fb3b7f7c-f70c-4b08-b64f-41caf04d18bc%40sessionmgr113&vid=0&hid=116>, str. 40.

²⁸ CRUZ, N. „Realpolitik“ and affirmative action. *American Bar Association Journal* [online]. September 1980; 66 (9): 1036. [cit. 2015-12-29]. ISSN 00027596. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=387b0a47-4378-4c38-bd1b-34d647d47e81%40sessionmgr112&vid=0&hid=116>

²⁹ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, str. 141.

³⁰ PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics*, str. 493.

³¹ BISMARCK O., citováno dle: PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics*, str. 493

efektivní, byl to především dobrý stratég a taktik, v mezinárodním prostředí ho nezajímaly ideály, ale aktuální stav.³² V mezinárodních vztazích 19. století představoval jakéhosi solitéra, jeho kariéra však ukazuje, že on sám úlohu jednotlivce podceňoval. Tento velký a významný muž německých a pruských dějin paradoxně tvrdil: „*Člověk samotný nezmůže vlastně nic, může jen vyčkávat na znamení shora*“³³.

Bismarck se sám vyznačoval strategií různých alternativ, kdy počítal takřka s čímkoli. Byl to realista, připraven až do poslední chvíle rozvinout kteroukoli z promyšlených variant, nikoli jen tu favorizovanou. Tímto způsobem dokázal výrazně eliminovat riziko.³⁴ Jeho Realpolitik se vyznačovala především pozorováním existujících podmínek a příležitostí a schopností vyčkat na ten správný čas.³⁵ Důležitou vlastností je také (podle Holbornova zkoumání Bismarckovy Realpolitik) schopnost být vždy připraven na změnu postoje dle změněných podmínek a nově nastalé situace.³⁶ Mít rozpracované nejrozumnější alternativy, vždy se snažit najít vícero řešení problému, schopnost rozhodnout stejnou věc různými směry. Otto byl tak vždy připraven rozvinout určitou konkrétní alternativu z těch několika připravených.³⁷

M. Elster (jak ho cituje Bauer F. s Kučerou M.) tvrdil, že Bismarckova reálpolitika se opírala o 3 základní stavební kameny – konkrétní skutečnost, moc a dějiny.³⁸ Otto Pflanze také slovy Bismarcka říká, že v politice není nikdy nic jisté, nikdy nemáme zaručené definitivní výsledky našeho činění.³⁹ Kancléř se také nikdy netajil tím, že se rád poučí z historie, a že právě ona mu darovala schopnost úspěšného diplomata.⁴⁰ Svůj velký význam však spíše mají schopnosti a kvality jednotlivce, než jen pouhé přesné postupy a metody.⁴¹

³² PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics*, str. 492-493.

³³ „*Man kann nicht selber etwas schaffen, man kann nur abwarten, bis man den Schritt Gottes durch die Ereignisse hallen hört* (...)“ – PFLANZE, O. *Bismarck: der Reichsgründer*. Přeložil Peter Hahlbrock (z anglického originálu *Bismarck and the Development of Germany*, 1990). Mnichov: Beck, 1997. ISBN 3 406 42725 1, str. 92.

³⁴ PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics*, str. 512-514.

³⁵ HOLBORN, H. Bismarck's Realpolitik. *Journal of the History of Idea* [online]. 1960; 21 (1): 84-98. [cit. 2015-12-31]. Dostupné prostřednictvím JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/2708000>, str. 95.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics*, str. 502.

³⁸ ELSTER, M., citováno dle: BAUER, F. a KUČERA, M. *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871-1890)*. 1. vyd. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 18. ISBN 80-7286-025-9, str. 191.

³⁹ PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics*, str. 498.

⁴⁰ Tamtéž, str. 501.

⁴¹ Tamtéž.

„Politika není žádná logická ani exaktní věda, je to spíše schopnost v každém individuálním momentu zvolit to nejméně škodlivé a nejužitečnější“⁴². Protože jistě nejen historie mu dala talent a cit pro jeho jednání v mezinárodních vztazích.⁴³ Za velmi důležitou vlastnost státníka nejen v mezinárodních vztazích pokládal trpělivost.⁴⁴ Podstatnou částí německé Realpolitik 19. století byla také koncepce rovnováhy moci, jež byla charakterizována častou úlohou Německa (Bismarcka) jako mediátora dvou států během nějakého konfliktu či neshod ve snaze udržet mír v Evropě.⁴⁵

⁴² „Politik ist eben an sich keine logische und keine exakte Wissenschaft, sondern es ist die Fähigkeit, in jedem wechselndem Moment der Situation das am wenigsten Schädliche oder das Zweckmäßigste zu wählen.“ - PFLANZE, O. Bismarck: der Reichsgründer, str. 94.

⁴³ PFLANZE, O. Bismarck: der Reichsgründer. str. 95.

⁴⁴ „Ein unerläßliches Requisit des Staatsmannes ist die Geduld.“ (...); PFLANZE, O. Bismarck: der Reichsgründer, str. 95.

⁴⁵ PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. The Reviews of Politics, str. 503.

2 SJEDNOCOVÁNÍ NĚMECKA „KRVÍ A ŽELEZEM“

Sjednocené Německo nevzniklo žádným náhlým momentálním vzepětím, bylo plánováno po dlouhá léta a vznikalo tak postupně přibližně od roku 1848 až do definitivního ohlášení Německého císařství 1871. Kancléřova nejslavnější věta: „*Velké otázky doby se nerozhodují řečmi a většinovými usneseními – to bylo v letech 1848 a 1849 velkou chybou – ale železem a krví!*“,⁴⁶ nebyla jen pouhým výkřikem do vzduchoprázdna, ale podstatně zasáhla do historie Starého kontinentu a po kancléřově smrti poté změnila celý svět a vůbec i charakter mezinárodních vztahů.

2.1 Svatá aliance

Na podzim roku 1815 byla v rámci Vídeňského kongresu přijata řada významných a pro další vývoj mezinárodních vztahů podstatných dokumentů. Mezi ty patřila i tzv. *Svatá aliance*.⁴⁷ Svatá aliance označovala spojení Ruska, Rakouska a Pruska, jehož cílem bylo posílení křesťansko-konzervativní tendence období restaurace.⁴⁸ Členové Svaté aliance měli neformálně na základě křesťanských principů dohlížet na uspořádání mezinárodních vztahů v Evropě. Kromě Turecka, Velké Británie a papeže se k ní přidali i další evropské mocnosti.

Spojenecká smlouva uzavřená mezi vítěznými mocnostmi zakládala vznik tzv. *Čtyřaliance*, která měla zabránit dalším francouzským expanzivním snahám. Zainteresované strany pak měly dohlížet na stabilní vývoj v Evropě a v případě nutnosti vojensky zasáhnout.⁴⁹ Hlavním hrozbou, která mohla tuto rovnováhu narušit, byla revoluční a národněosvobozenická hnutí, která se postupně začala na evropském území objevovat.

⁴⁶ *Geschichte in Quellen. Das bürgerliche Zeitalter 1815-1914*, str. 312 – VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 179.

⁴⁷ 26. září 1815 – VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 127.

⁴⁸ KRIEGER, K. F., MÜLLER H., VOLRATH H. *Dějiny Německa*. Přeložili Kubů F., Melville E., Pokorný J., Ebelová I. (z německého originálu *Deutsche Geschichte in Schlaglichtern*, 1990). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-188-3, str. 146.

⁴⁹ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 128.

Toto období je také často označováno jako „koncert velmocí“. Významné velmoci se staraly o to, aby byla udržena mocenská rovnováha dána Vídeňským kongresem a nedocházelo k žádným revolucím. S obdobnou koncepcí pak po vzniku Německé říše přišel i Bismarck.

2.2 Od Vídeňského kongresu k revoluci 1848-1849

Jak už plyne z názvu, toto období revoluce je charakteristické nejrozličnějšími národními a politickými revolučními boji a lidovými pozdviženími. Snahou Vídeňského kongresu bylo obnovit uspořádání kontinentální Evropy tak, jako tomu bylo před francouzskou revolucí a napoleonskými válkami a jakýmkoli snahám o změnu učinit přítrž již v zárodku.

Jenže v celé Evropě se začala objevovat nacionalistická a liberální hnutí, která požadovala ústavu zajišťující právo na svobodu jednotlivce a také, aby se národ mohl podílet na politickém dění své země. Volání po svobodě a jednotě byla čím dál hlasitější a Metternichovi se příliš nedařilo tyto hlasy utiřit.⁵⁰

V roce 1848 se revoluce přenesla z Francie také do Německa. Oficiální moc musela odstoupit a na její místo nastupovaly liberální vlády.⁵¹ Konaly se všeobecné a rovné volby a došlo k vytvoření Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem. Liberální hnutí v Německu byla od počátku spojena s hnutím národním, jehož cílem bylo sjednotit oblast Německa.⁵² Hlasy německé společnosti volaly po sjednocení, což mohlo značně poškodit rovnováhu danou Vídeňským kongresem.

Po kongresu ve Vídni bylo Německo značně roztříštěno, na jeho území vzniklo volné uskupení 4 posledních nezávislých říšských měst, která se scházela na stálé konferenci velvyslanců ve Frankfurtu, a 35 německých suverénních knížecích států, tzv. *Německý spolek*.⁵³ Prusko sice bylo nejsilnějším státem na území severního Německa, muselo se však podříditi rakouské nadvládě.⁵⁴ Problémem bylo, že Německý spolek byl jakousi prodlouženou rukou Metternicha a jeho politiky restaurace, jejímž cílem bylo

⁵⁰ Nejsilněji se projevovaly německé studentské spolky, tzv. *burschenschafty*. Metternich svolal v březnu 1819 konferenci do Karlových Varů, které se zúčastnilo Rakousko, Prusko a 8 německých států. Výsledkem byl zákaz *burschenschaftů* a pronásledování demagogů (univerzitních profesorů, vůdců studentských akcí, novinářů, spisovatelů apod.), kteří podněcovali národně liberální hnutí. - KRIEGER A KOL. *Dějiny Německa*, str. 147-149.

⁵¹ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 145.

⁵² Tamtéž, str. 152.

⁵³ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 144. VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 126.

⁵⁴ Pruské podřízení Rakousku bylo zakotveno v tzv. *Olomouckých punktacích* z roku 1850. – VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 134.

potlačovat liberálně demokratická a nacionální hnutí a především zabránit sjednocení Německa v rámci udržení mocenské rovnováhy na evropském kontinentu.⁵⁵ Z tohoto důvodu bylo nutno uspořádání Evropy po Vídeňském kongresu rozbit. Právě jednota tří konzervativních partnerů Rakouska, Pruska a Ruska, kteří drželi nad evropským mocenským uspořádáním ochrannou ruku, byla dle Bismarcka onou překážkou německého sjednocení.

Z ekonomických důvodů, a to především ve snaze zjednodušit obchodování v rámci vzniklého Německého spolku, vznikl i *Německý celní spolek (Zollverein)*, jehož podstatou bylo zrušení cel uvnitř spolku. Akci zahájilo Prusko uzavřením celního spolku spolu s Hessenskem-Darmstadtsem (1828), ve stejné době byl také uzavřen celní spolek na jihu (Bavorsko s Württemberskem) a i středoněmecký. Oficiální vznik Německého Zollverein je datován 1. ledna 1834, Rakousko se jeho členem nestalo.⁵⁶ Bez účasti Rakouska tedy můžeme hovořit o vzniku Zollvereinů i z důvodů politických – postupné odstraňování vlivu Vídně.

Vlády jednotlivých států Německého spolku (především Rakousko a Prusko) však nechtěly předat veškerou moc Národnímu shromáždění. Frankfurtský parlament dokonce nabídl pruskému králi korunu krále Němců, ten však odmítl, protože se mu přičilo vládnout státu, který vznikl revolucí.⁵⁷ První pokus o sjednocení Německa po Vídeňském kongresu se tedy nezdařil. Bismarckův vstup do „velké“ politiky se konal až v roce 1862, kdy získal funkci pruského ministerského předsedy.⁵⁸ Od této doby nabrala otázka německé jednoty nečekaný spád.

2.3 Maloněmecká vs. velkoněmecká koncepce

Sjednocování Německa nebylo pouze momentálním rozhodnutím státníků, po dlouhou dobu se uvažovalo nad různými koncepcemi. Hlavním tématem mnoha debat byly tzv. maloněmecká a velkoněmecká koncepce. Zásadním rozdílem mezi těmito způsoby sjednocení byla úloha Rakouska v novém německém uskupení, a tedy spor, zda na trůn budoucí říše usedne příslušník habsburského rodu či nikoli.⁵⁹ Zpočátku se jako velice sympatickou variantou jevila spolupráce při sjednocování s Rakouskem, tedy

⁵⁵ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 146.

⁵⁶ Tamtéž, str. 153.

⁵⁷ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 134.

⁵⁸ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 162.

⁵⁹ Tamtéž, str. 160.

konceptu tzv. Velkého Německa. Postupem času a především po níže uvedených válkách se však Němci Rakousku čím dál více vzdalovali a mnohem více se přikláněli k existenci budoucí Německé říše bez rakouské asistence.

Bismarck označoval Rakousko za hlavní překážku pruského růstu a o potřebě aliance s Rakouskem hovořil jako o pouhé iluzi, jejíž hlavním cílem bylo zabránit budoucí německé jednotě.⁶⁰ Důvodem také bylo, že Rakousko by k novému Německu chtělo přistoupit zároveň se všemi svými zeměmi, tedy i těmi neněmeckými, což se Němcům opravdu nezamlouvalo. Také proto nakonec zvítězila maloněmecká koncepce. Pro Bismarcka také, jako pro správného realistu, znamenal pojem stát mnohem více než národ.⁶¹ Diskuse, které byly po celou dobu na pořadu dne, ukončil tedy až železný kancléř svou zahraniční politikou let 1866-70 vyloučením Rakousko-Uherska a povýšením Pruska mezi evropské mocnosti.⁶²

Kanceléřovým cílem bylo tzv. sjednocení „shora“ - zajistit jednotu německých států pod Pruskou hegemonií, jelikož systém Německého spolku se mu jevil také jako značně neuspořádaný. Navíc bylo Prusko a německé státy omezovány nadřazeností Rakouska a tato submisivní pozice Bismarckovi nevyhovovala. V podřízenosti Rakousku totiž nebyla cesta k německé jednotě, v takovéto pozici bylo Německo značně znevýhodněné a sen všech Němců vzdálený.

Nárok Pruska na jeho vůdčí úlohu v Německu budoucí kancléř zakládal na historickém vývoji Pruska a jeho síle, protože pruský stát nebyl v daném období ohrožen vnitropolitickými otřesy. Jak uvádí H. Kissinger, také pevná pozice vládních, vojenských a finančních institucí a soudržnost Pruska byla zbraní proti vídeňskému uspořádání.⁶³

2.4 Cesta k německé jednotě

Revoluční období německou otázku nevyřešilo, ani Vídeňský kongres – ten učinil Rakousko strážcem německé jednoty, což dalo za vznik Německému Zollverein, kde už mělo výsadní postavení Prusko. Podstatnou roli při sjednocování Německa ale sehrál i Napoleon III. a především jeho chaotická diplomacie spolu se zmateným manévrováním. Napoleon své zájmy upínal (na rozdíl od jeho současníků) mnohem více na periferní

⁶⁰ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 135.

⁶¹ BAUER, F. A KUČERA, M. *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871-1890)*, str. 195.

⁶² KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 160.

⁶³ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 130.

oblasti, nikoli na evropský střed. Tím však Francie ztratila kontrolu nad situací v Německu. Oba významní revolucionáři, jak je ve svém díle *Umění diplomacie* označuje Henry Kissinger, považovali Metternichův řád daný rokem 1815 za překážku. Napoleon z toho důvodu, že vídeňské uspořádání Evropy bylo navrženo především proti francouzské expanzi. Budoucí kancléř Otto von Bismarck zase proto, že značně oslaboval mocenskou pozici Pruska vůči Rakousku v rámci Německého spolku, který byl považován pro Vídeňský kongres jako uspokojivá alternativa sjednoceného Německa.

Proč měl ale Bismarck v otázce německého sjednocování takřka volné ruce? Zájmy Pruska se soustředily pouze na střed Evropy a nejbližší území. Pruské cíle se zaměřovaly především na upevňování své pozice v rámci Německa, nemělo žádné větší ambice. Ostatní evropské mocnosti si v té době vytyčovaly velice sebevědomé a mnohem komplexnější cíle – Rusko směrem k východní Evropě, Velká Británie byla zainteresovaná do budování svého impéria, Rakousko se stejně jako Rusko zajímalo o Balkán a soustředilo se na upevňování své role v rámci Německého spolku. Nesmíme ani opomenout ambiciózní snahy Francie v Itálii. Pruské zájmy tedy narážely pouze na ty rakouské. Navíc snaha Němců dosáhnout jednoty se zatím nejevila jako možná budoucí hrozba. Po dlouhou dobu bylo Německo obětí válek, nikoli jejich podněcovatelem. Proto žádnou z mocností ani ve snu nenapadlo, že by tomu mohlo později být jinak.

Problematika sjednocení Německa trápila několik generací Němců, až Bismarckovi se však akt podařilo uskutečnit. i když nikoli na základě demokratických a liberálních principů, jak požadovala většina, ale na základě pruského potenciálu. Nakonec však nebyla ani tak důležitá cesta, mnohem podstatnější byl její cíl.

2.5 Prusko-dánská válka 1864⁶⁴

Šlesvicko a Holštýnsko bylo již dlouhou dobu středobodem zájmů německého národního cítění. Po mnohá staletí byla obě vévodství součástí Dánska, Holštýnsko bylo i členem Německého spolku. Šlesvicko nikoli, ale na jeho území byla řada obyvatel německého původu. Po revolučním roce byla tato dvě polabská knížectví navrácena tzv.

⁶⁴ První prusko-francouzská válka o oblast Šlesvicka a Holštýnska se uskutečnila už v roce 1848-49. Prusko tehdy však bylo donuceno uznat obsazení Šlesvicka i Holštýnska Dánskem. To se ovšem muselo zavázat, že obě vévodství neanektuje. Tzv. *Londýnské protokoly* z 1850 a 1852 rozhodly o územní integritě Dánska, ani jedno z vévodství se však nikdy nesmělo stát jeho integrální součástí. – VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 134.

Londýnským protokolem do svazku s Dánskem.⁶⁵ Otto von Bismarck měl v plánu jednou obě knížectví získat pro Prusko vojenskými prostředky,⁶⁶ jeho cílem bylo dosáhnout pruské hegemonie (prozatím) v severním Německu.

V roce 1863 nový dánský král Kristián IX. zpochybnil výsledek, jehož bylo dosaženo druhým Londýnským protokolem v roce 1852, což Němce velmi popudilo. Do nové dánské ústavy bylo zaneseno, že je Šlesvicko součástí Dánska, což bylo však porušení výše zmíněného protokolu. To rozpoutalo vlnu křivdy a národního citění v Německu, spojili se všichni – demokraté a liberálové, zastánci velkoněmecké a maloněmecké koncepce, aby rozpoutali národní válku.⁶⁷ Cílem národních liberálů bylo odtržení Šlesvicka a Holštýnska od Dánska a jejich připojení, po čemž by určité následovalo tolik vytoužené sjednocení.⁶⁸

Pobouření pruského a německého obyvatelstva Bismarckovi sice zpočátku dělalo vrásky, ale záhy přišel na to, jak z toho brilantně vybruslit. Obával se usmíření Fridricha Viléma s pruskými liberály, protože tím by čekala lepší budoucnost především Německo, on měl ale jako správný vlastenec na paměti hlavně zájmy Pruska, alespoň prozatím. Bismarck se chopil úlohy zastávce mezinárodního práva a dovolával se dodržování sjednaného protokolu. Tím se vyhnul intervenci Anglie a Ruska, a ještě navíc donutil Rakousko ke společnému postupu, když s ním 16. ledna 1864 uzavřel alianci, jejímž obsahem bylo, pokud by došlo na řešení šlesvicko-holštýnské otázky, budou ji tyto dvě mocnosti řešit společně. Tak zabránil Rakousku i Fridrichovi, aby se soustředili na německý liberalismus. Rakousko na smlouvu přistoupilo, protože věřilo, že když pomůže Prusku získat to, co chce a přenechá mu severní Německo, Bismarck pak nebude nic namítat proti jeho zájmům na Blízkém východě. Tato aliance však pohoršovala Velkou Británii, Rusko i Francii, jelikož byly vyloučeny z možné intervence.⁶⁹

Rakousko se spolu s Pruskem zasadilo o vyhlášení války jako spolkové akce, z důvodu holštýnského členství v Německém spolku. Poprvé od Vídeňského kongresu porušily Prusko a Rakousko mír ve střední Evropě, byla to válka za německou věc proti neněmecké mocnosti.⁷⁰ Společné tažení bylo krátké a úspěšné. Dánové byli poraženi a museli obě vévodství ustoupit ve prospěch Rakouska a Pruska ještě tentýž rok na základě

⁶⁵ TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*. Přeložila Karla Šmídová (z anglického originálu *The Man and the Statesman*, 1955). Praha: Baronet, 1998. ISBN 80-7214-084-1, str. 76.

⁶⁶ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 176.

⁶⁷ Tamtéž, str. 176.

⁶⁸ TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*, str. 77.

⁶⁹ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 176.

⁷⁰ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 113.

mírové smlouvy z Vídně. Jejich správu vykonávaly zpočátku obě země společně.⁷¹ Později bylo kondominium zrušeno a Prusko dostalo pod patronát Šlesvicko a Rakousko zase Holštýnsko. S tímto stavem se ale Prusko dokázalo spokojit pouze dočasně.

V roce 1865 vypršely smlouvy o Německém celním spolku a Rakousko se dožadovalo svého slíbeného přístupu. Spory nad tímto spolkem ale způsobily rozpad prusko-rakouské aliance a přípravu Pruska na mocenské vystoupení proti Rakousku, což zahrnovalo i řadu aliancí – při jednání s Napoleonem III. zajistil Bismarck neutralitu Francie. Rakousko zase v roce 1866 uzavřelo s Francií tajnou dohodu, ve které francouzskou neutralitu zajistilo odstoupení Benátek a území na levém břehu Rýna.⁷² Půda pro další konflikt byla tedy dokonale připravena.

2.6 Prusko-rakouská válka 1866

Prusko-dánská válka na krátkou chvíli ukázala, že je spolupráce mezi Pruskem a Rakouskem možná, nikoli však na dlouho. Spor a dělení získaného území Šlesvicka a Holštýnska obě mocnosti zase rozdělil.

Rakousko v červnu nadneslo ve Spolkovém sněmu, že by bylo ochotno předat správu Holštýnska, pakliže by dostalo území Slezska – s tím souhlasily středně velké i malé německé státy, Prusko však nikoliv. Bismarck to považoval za porušení dosavadních dohod a odpověděl útokem pruských jednotek na holštýnském území. Rakousko požádalo o mobilizaci (nepruských) oddílů spolkových vojsk, s čímž souhlasila většina států Německého spolku. Bismarck tímto aktem označil Německý spolek za zrušený.

Válka trvala jen několik dnů, oddíly Německého spolku byly poraženy již počátkem června. Prusko velmi rychle pokořilo spolkové oddíly, aby se mohlo na závěr plně věnovat právě Rakousku. Osudným konfliktem se stala bitva u Sadové 3. července 1866,⁷³ která skončila jasným vítězstvím Pruska. Pruské vítězství je často přičítáno i významnému technologickému pokroku (modernější zbraně, železnice, telegraf), který byl významným protikladem vojska organizovaného dle starých principů.⁷⁴

Po vítězství, jak už bylo Bismarckovým zvykem, chtěl opět co nejrychleji uzavřít spravedlivý mír. Tento Ottův postoj byl však v konfliktu s Vilémovými představami.

⁷¹ Na základě smlouvy z Gasteinu z roku 1865 – VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 140.

⁷² VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 141.

⁷³ Sadová u Hradce Králové – proto někdy označována i jako bitva u Hradce Králové.

⁷⁴ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 176.

On i generálové chtěli obsadit Vídeň a Rakousko tak naprosto vojensky pokořit. Bismarckovým záměrem však bylo, aby Rakousko i nadále zůstalo velmocí a stalo se pruským spojencem. Prosadil tedy bleskové příměří v Mikulově a následně došlo v srpnu 1866 k uzavření míru v Praze.

Po této válce došlo ke spojení Šlesvicka s Holštýnskem a k jejich připojení k Prusku, Rakousko přišlo o Benátsko. Muselo rezignovat na svou účast při formování nového Německa. Bylo donuceno souhlasit s rozpuštěním Německého spolku a s vytvořením Severoněmeckého spolku, už ale bez rakouské účasti.⁷⁵

Z důvodu rychlého uzavření míru byly však překaženy francouzské plány. Napoleon III. doufal, že v prusko-rakouské válce zafunguje jako zprostředkovatel smíření, za což získá odměnu ve formě určitých územních zisků.

Pruské vítězství udělalo obrovský dojem, Prusko díky němu podstatně nabylo na významu v evropských mezinárodních vztazích a konečně tak vstoupilo mezi evropské mocnosti. Bismarckovi se podařilo porazit Rakousko a předělat severní Německo, aniž by se tím dotkl Francie či Ruska, do té doby nemyslitelná věc.⁷⁶ Jeho cíl, učinit Prusko rakouským rovnocenným partnerem, mu tedy vyšel dokonale. Nyní mu tedy už nic nebránilo v cíli, vytvořit na severu Německa souvislé území pod pruským vedením.

2.7 Severoněmecký spolek

Severoněmecký spolek, výsledek prusko-rakouské války, byl spolkový stát složený z 22 prozatím ještě samostatných malých a středně velkých států a ze svobodných měst Hamburku, Lübecku a Brém. Tento spolek byl jakousi přestupní stanicí na cestě za sjednoceným Německem, a zároveň takovým uskupením, které bylo pro evropské velmoci ještě snesitelné (hlavně pro Francouze).

V čele Severoněmeckého spolku již nestálo Rakousko, nýbrž Prusko, pruský král se stal doživotním prezidentem spolku. Po jeho boku stála Spolková rada složená ze zástupců jednotlivých spolkových států, které předsedal kancléř – nemohl jím být jmenován nikdo jiný než Otto von Bismarck.⁷⁷

O vládní záležitosti se nestarala pouze Rada, ale na vydávání zákonů se podílel i Říšský sněm volený dle všeobecného, rovného a přímého hlasovacího práva. Právě tímto krokem si získal Bismarck srdce řady liberálů. 17. dubna 1867 vstoupila po dlouhých

⁷⁵ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 141.

⁷⁶ TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*, str. 117.

⁷⁷ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 178.

vyjednáváních a ostrých střetech v platnost ústava s federalistickými (Spolková rada) i liberálními (Říšský sněm) prvky, čímž si chtěl Bismarck k přístupu zlákat jihoněmecká knížata a získat tak pro svou představu o sjednoceném Německu celé veřejné mínění.

Slib daný Napoleonovi po prusko-rakouské válce, a sice že při sjednocování nepřekročí hranici Mohanu, bystře obešel tajnými smlouvami s jihoněmeckými státy – ty se zavázaly, že v případě konfliktu s Francií budou bojovat na straně Pruska.

Po prusko-rakouské válce nenastaly však (nejen) územní změny pouze na straně Pruska. V roce 1867 došlo i k tzv. rakousko-uherskému vyrovnání. Ztráta vedoucího postavení po bitvě u Hradce Králové vyřadila Rakousko z říšskoněmecké otázky. Vídeňská vláda se tedy mohla zaměřit na řešení svých vlastních problémů.

Uhry vždy měly v rámci habsburského soustátí zvláštní postavení. Po bitvě u Sadové dostaly navíc vlastní vládu a byl obnoven i uherský sněm. Tímto aktem se monarchie rozdělila na dvě do značné míry samostatné části spojené osobou panovníka. Na základě toho byl počátkem července 1867 korunován František Josef I. také králem uherským a z rakouského císařství tak vzniklo *Rakousko-Uhersko*.

2.8 Od Sadové k Sedanu

V červnu 1867 došlo zároveň i k přestavbě Německého celního spolku zřízením Spolkové rady a Celního parlamentu, tyto dva orgány měly na starosti zákonodárnou činnost v oblasti hospodářství. Na základě toho si Bismarck plánoval, že dojde k silnější spolupráci mezi jihoněmeckými státy a Severoněmeckým spolkem, jenže při volbách do Celního parlamentu nezvítězily strany podporující pruskou politiku jednoznačně.⁷⁸ Do parlamentu vstoupila i silná antipruská frakce jihoněmeckých států, která navázala spolupráci se severoněmeckou opozicí. Došlo tak ke zpomalení formování sjednoceného Německa. Integrovaný pocit národní soudržnosti vytvořil až agresivní postup Francie vůči Prusku v otázce kandidatury na španělský trůn, protože tehdy vstoupily v platnost dojednané spojenecké smlouvy.⁷⁹

V letech 1867-1870 se Bismarck, mistr diplomacie, stal především zprostředkovatelem nejrůznějších kompromisů a míru. Snažil se v tomto mezidobí urovnávat všemožné konflikty, do kterých hrozilo zatažení. Mezi takové řadíme např. i tzv.

⁷⁸ V Bavorsku a Württembersku utrpěly propruské strany citelnou porážku a v Bádensku zvítězily jen těsně. Pouze v Hesensku zvítězily strany podporující pruskou politiku jednoznačně. - KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 180-181.

⁷⁹ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 181.

Lucemburskou krizi (1867), která zhoršila vztahy mezi Francií a Pruskem. Napoleon III. požadoval Lucembursko, Bismarck svolal v květnu do Londýna evropské mocnosti na konferenci, aby o osudu Lucemburska rozhodly společně. Zaručily mu nezávislost a neutralitu. Francie se na popud snažila Prusko obklíčit a izolovat uzavřením spojení s Rakouskem a Itálií, cítila se být Bismarckem oklamána.⁸⁰

V letech 1869 a 1870 byla katolické linii rodu Hohenzollern nabídnuta španělská koruna. Tato událost se opět Ottovi náramně hodila – viděl v ní šanci, jak zmařit probíhající francouzsko-rakouská jednání. Zároveň potřeboval vyprovokovat Francii k útoku, aby na svou stranu dostal jihoněmecké státy.

2.9 Emžská depeše

Kandidátem na španělský trůn byl německý princ Leopold Hohenzollern. Otto von Bismarck se velice zasazoval o to, aby právě tento následník španělskou korunu přijal. Tato bouda proti Francii ovšem brzy vyplula na povrch. Rodina Hohenzollernů nechtěla do sporů evropských mocností zasahovat a po dohodě s pruským králem se rozhodla kandidatury na španělský trůn vzdát.

Francie ovšem chtěla po Vilémovi I., aby se Hohenzollernové vzdali španělského trůnu jednou provždy. Napoleon III. právě za tímto účelem vyslal za pruským králem do lázní Emže (*Bad Ems*) svého vyslance Benedettiho. Vilém však Benedettiho odmítl, když ho opakovaně nutil k odpovědi. Pruský král se měl omluvit za Leopoldovu kandidaturu a slíbit, že taková nebude nikdy opakována – pokud ne, dojde k válce. Pruský král uvědomil Bismarcka, že francouzské požadavky odmítl a pouze zopakoval Leopoldovo prohlášení o ústupu ze španělského trůnu a dal mu za úkol spravít o tom tisk. Bismarck tuto „Emžskou depeši“ patřičně upravil (odstranil Vilémovy zdvořilosti a zdůraznil podstatu sporu). Depeši poté zveřejnil ve své poupravené podobě, čímž zostudil Francii před celým světem pro její přemrštěné požadavky. Zároveň s tím byla uveřejněna i zpráva o odmítnutí francouzského vyslance – tu už Bismarck upravovat nemusel.

⁸⁰ TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*, str. 128.

Uveřejněním Emžské depeše se změnila situace nejen v Německu, ale i ve Francii. Německé obyvatelstvo už nevidělo v kandidatuře pouze dynastickou záležitost, začalo k ní přistupovat velice nacionálně. Na francouzské straně musela vláda pod tlakem veřejnosti zmobilizovat armádu a 19. července vyhlásit válku Prusku, z které se ale ovšem stala válka proti celému Německu. Vyhlášením války ze strany Francie totiž musely svým závazkům dostát jihoněmecké státy.⁸¹

2.10 Prusko-francouzská válka

Zveřejněním Emžské depeše a unáhleným vyhlášením války ze strany Francie byly zahájeny události, které měly podle Bismarcka vést k poslední fázi procesu německého sjednocování. Pod vedením Pruska nastoupily do války vojska pruská, severoněmecká, ale nyní už i armády bavorské, württemberské a bádenské. Sjednocoval je pocit národní solidarity a soudržnosti. Dokonce i Bismarckovi odpůrci tuto válku podporovali.⁸²

Oproti tomu Francie byla v mezinárodní izolaci, a to především vlastní vinou – agresivní a netaktický postup, unáhlené kroky. Svým vlastním nerozmyšleným konáním (ale především díky Bismarckově dokonalé diplomatické hře) se Francie ostatním evropským mocnostem ukázala, jak bezelstně lační po rozšiřování své moci. Proto se od ní distancovaly - Velká Británie, Rusko i Rakousko vyhlásily svou neutralitu, navíc měly svých starostí dost. Sympatii si tedy u evropských národů získala strana německo-pruská. Francouzská strana tedy vstupovala do konfliktu jako opuštěná, ponechána vlastnímu osudu, strana prusko-německá naopak s podporou jihoněmeckých a evropských států.

Vojenské střetnutí proběhlo ve dvou odlišných fázích. První fáze, plná krvavých konfliktů (úspěšných pro Německo), byla ukončena kapitulací hlavní části francouzské armády v bitvě u Sedanu 2. září 1870, kdy padl do zajetí i sám Napoleon III. Další porážku utrpěla francouzská armáda v Metách. V tuto dobu Rakousko vypovědělo ustanovení Pařížského míru z roku 1856 o neutralitě Černého moře a Itálie dovršila své sjednocení obsazením Říma.⁸³

Druhá fáze mohla s vývojem dalších událostí podstatně zamávat. Začala vyhlášením Francouzské republiky 4. září 1870 a lidovou válkou Francouzů proti německým vojskům. Tato lidová válka si mohla získat sympatie neutrálních států.

⁸¹ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 141.

⁸² TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*, str. 129.

⁸³ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 142.

Bismarck tedy musel opět zařídit rychlé uzavření příměří a ukončení války.⁸⁴ Prusko-německá strana navíc začala diktovat požadavky, mimo jiné i odstoupení Alsaska a Lotrinska. To spolu s obléháním a odstřelováním Paříže francouzskou vůli definitivně zlomilo.

28. ledna 1871 bylo podepsáno příměří a v únoru pak předběžná mírová smlouva.⁸⁵ Francie musela postoupit Alsasko a Lotrinsko ve prospěch Německa a do tří let zaplatit 5 miliard franků jako válečné odškodnění.⁸⁶ Porážka Francie neovlivnila pouze bezprostřední vývoj v kontinentální Evropě, ale zkomplikovala francouzsko-německé vztahy na mnohá desetiletí dopředu.

Ani Velká Británie, ani Rusko francouzské porážky nelitovaly – Anglie se tak zbavila obav o osud Belgie a Rusko mělo volnou ruku na Blízkém východě. Jen Rakousko-Uhersko by bylo bývalo ochotno vystoupit proti Prusku, ale to pouze v případě, pakliže by Napoleon první válku vyhrál, k čemuž však nedošlo. Francie se tak sice dostala do války, která pro ni byla vítána a dokonce i žádoucí, aby zabránila vybudování Německé říše, Bismarck ale obrátil její výsledek ve svůj prospěch.⁸⁷

Již v průběhu vítězného tažení navázal Otto von Bismarck rozhovory s jihoněmeckými státy o jejich vstupu do Severoněmeckého spolku. Podařilo se mu je izolovat a jednat s každým z nich jednotlivě, přičemž vždy konkrétní stát přesvědčoval, že ty ostatní už k přístupu svolily. Na oplátku byly Bavorsku, Bádensku i Württembersku přislíbeny rozsáhlé ústupky. Král Bavorska Ludvík II. tedy svolil, že oficiálně požádá pruského krále, aby z rukou německých knížat přijal císařskou korunu. Obnovením císařského titulu se Bismarck zavděčil především nacionálně orientovanému měšťanstvu, které si vznik sjednoceného Německa od začátku představovalo právě jako císařství. Pruského krále však musel Otto o výhodách císařské koruny ještě přesvědčit. Vilém se totiž obával, že bude jeho pruský královský titul tím novým značně zastřen.

18. ledna roku 1871 bylo slavnostně v Zrcadlovém sále zámku Versailles v Paříži vyhlášeno Německé císařství. Pruského krále Viléma I. provolal velkovévoda Fridrich Bádenský německým císařem.⁸⁸ Německo bylo sjednoceno.

⁸⁴ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 183.

⁸⁵ Definitivní mírová smlouva byla podepsána 10. května ve Frankfurtu nad Mohanem.

⁸⁶ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 183.

⁸⁷ TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*, str. 132, 128.

⁸⁸ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 184.

2.11 Změna evropské mocenské rovnováhy

Vznikem nového jednotného Německa se změnilo úplně vše, nastala nová konstelace mocenské politiky. Největší ránu Bismarckova konstrukce zasadila evropským velmocím, především Francii a Rakousku. Byl definitivně zničen mocenský řád nastavený Vídeňským kongresem. Když bylo na německém území několik volně spojených menších států a dva větší, nevzbuzovalo toto uskupení žádné obavy okolních zemí. Nyní však přímo ve středu Evropy existoval velký nový aktér plný síly. Došlo ke změně poměru sil, veškeré nyní byly v rukou Německa, což vyvolalo obrovské zatížení mocenské rovnováhy. Jak už ukázala prusko-francouzská válka, respektive rozsah pruského vítězství v ní a i způsob uzavření míru (značné pokoření Francie), vznikem německého státu ve střední Evropě byla ukončena francouzská hegemonie, definitivně tím bylo skoncováno i s francouzskými nadějemi na ovládnutí evropského těžiště. Napoleonova země byla na mezinárodní scéně oslabena, byl to konec francouzské nadvlády. Anexe Alsaska-Lotrinska také znamenala nepřekonatelnou propast v budoucích francouzsko-německých vztazích a neutuchající touhu Francie po odplatě za tuto bolestnou ztrátu. Francie však byla oslabena natolik, že nebyla nadále sama schopna Německo zadržovat, od té doby k tomu už vždy potřebovala nějakého spojence.⁸⁹

Pravděpodobně by Německo ke svému sjednocení dříve či později stejně dospělo i přes rakouské a francouzské snahy o opak. Napoleon III. však celý proces značně urychlil svou nevyzrálou a na krátkodobější cíle zaměřenou taktikou. Nedokázal odhadnout poměr sil, příliš se soustředil na periferie (především Itálii) z důvodu nízkého rizika a vysokých zisků. Velká Británie v něm viděla stále ještě hrozbu francouzského roztahování, Bismarck v něm naopak zřel příležitost, jak dát Prusku i Německu to, o čem už dlouhá léta pouze snily. Bismarckovo nové Německo však nebylo prototypem národního státu, jelikož ze své jednoty vyloučilo rakouské Němce. Za ušlechtilé je považováno, že Německo získalo svou ohromnou sílu vývojem na svém národním území, nikoli doboyačnými úkony, jak jenapříklad zvykem carského Ruska.⁹⁰

⁸⁹ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, str. 141.

⁹⁰ Tamtéž, str. 149.

V novém mezinárodním systému se snížil počet aktérů, ti byli však o to silnější. Evropská politika se z původního „koncertu velmocí“ změnila na chladnokrevnou hru moci. Od té doby platilo - kdo je mocnější, vyhrává. Německo se tak z původně možné oběti agrese některé z významných velmocí 19. století stalo naopak samo hrozbou pro evropskou rovnováhu. Již za dob kancléře začalo Německo budit obavy, že své silné pozice dříve či později zneužije, střed evropského kontinentu byl nyní velice silný. Proto se postupně začaly okolní mocnosti proti němu pomalu ale jistě zajišťovat.

3 BISMARCKŮV KONCERT VELMOCÍ

Německá otázka byla Bismarckem vyřešena. Nyní mohl tedy veškeré své snahy zaměřovat na upevňování pozice nového německého státu na území Evropy. Německo se povýšilo do role obhájce nového evropského uspořádání.⁹¹ Nacházíme se v době, kdy se řada velmocí (především Velká Británie a Francie) soustředily na kolonialismus. Nikoliv však (alespoň zpočátku) Bismarckovo Německo. Kancléř spatřoval německé zájmy pouze na jemu dobře známém území, nikoliv v imperialistickém dělení světa. Byl si dobře vědom, že nově vzniklý německý stát budí u jeho sousedů značné obavy. Stále měl na paměti touhu Francouzů pomstít se za sebraná území a možný vznik nepřátelských koalic.

Součástí jeho Realpolitik bylo nejdříve upevnit Německo zevnitř, poté se věnovat zahraniční politice, která byla spíše jeho doménou. Jelikož uprostřed Evropy vznikl takřka znenadání takový gigant, začaly se kolem něj postupně objevovat obranné koalice. Ovšem kancléř tomu nehodlal nečinně přihlížet a i on sám začal uzavírat dohody. Pustil se tedy do výstavby složitého spojeneckého systému velmocí, jehož podstatou bylo několik aliancí, jež se vzájemně překrývaly, ale někdy měly i protichůdné zájmy. Cílem těchto Bismarckových diplomatických šachů bylo učinit Německo nepostradatelným pro všechny evropské velmoci, samozřejmě se to netýkalo Francie.

Velmoci už nesvazovalo ideologické pouto předchozích časů, nyní už nebyly partnery, ale spíše soupeři.⁹² I přes rostoucí moc Německa určovaly i nadále povahu mezinárodních vztahů Velká Británie, Rusko a Francie.⁹³ Jejich spolupráci však značně komplikovaly vzájemné narůstající rozpory, ať už při koloniálním dělení světa či při řešení otázky Blízkého východu.

⁹¹ HLAVÁČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*. 2. přepr. vyd. Praha: Libri, 1999. Historická řada. ISBN 80-85983-86-9, str. 28.

⁹² KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, str. 149.

⁹³ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 143.

3.1 Spolek tří císařů

Po vzniku Německého císařství byla cílem Bismarckovy Realpolitik v první řadě izolace Francie a naopak snaha navázat užší vztahy s Rakouskem-Uherskem a tradičně samozřejmě s Ruskem. Po naplnění maloněmecké koncepce nastal čas navrátit se zpět ke koncepci velkoněmecké a Rusko mělo odjakživa v evropských záležitostech také svou úlohu. Bylo jednak hrozbou mocenské rovnováhy, zároveň však její nedílnou součástí.⁹⁴ Rakousko-Uhersko původně myslelo na odplatu za Sadowou, později (zásluhu na tom má především hrabě Andrassy) ale uznalo, že bude lepší na minulost zapomenout. Kancléř chtěl také mezinárodní společenství ujistit, že sjednocené Německo nepředstavuje pro evropské mocnosti žádnou hrozbu a netouží po nadvládě nad Evropou.

Snaha o izolaci Francie pramenila z již výše zmíněného problému ohledně Alsaska-Lotrinska, Francie prahla po odvetě, a tak bylo nutné, ji co nejvíce odklonit od zájmů na evropském kontinentu. Částečně se Bismarckovi podařilo odvést francouzskou pozornost směrem ke kolonialismu, kde také doufal v její možný konflikt s britským impériem.

V září 1872 se sešli tři císaři – Vilém I., František Josef I., a Alexandr II., aby obnovili spolupráci v duchu monarchistické tradice Svaté aliance, tedy spolupráci Německa, Rakouska-Uherska a Ruska.⁹⁵ Na nich nyní stál evropský mír, jejich úkolem byla hlavně spolupráce v oblasti mezinárodní politiky. Mír však Liga tří císařů, jak je také někdy spolek nazýván, zajistila jen po tu dobu, po kterou skutečně byl.⁹⁶ Udržovat tradičně dobré vztahy s Ruskem byla pro Bismarcka samozřejmost, Rakousko-Uhersko přizval z toho důvodu, aby byly překonány rozpory mezi ruským carem a rakouským císařem ohledně „východní otázky“. Zároveň chtěl k Německu tyto dva státy připoutat, aby zabránil jejich spojenectví s Francií. Císaři spolku se zavazovali v případě konfliktu na Blízkém východě své zájmy podřídít především zájmům monarchistické solidarity.⁹⁷

Jak tvrdí A. J. P. Taylor, spolek nebyl navržen, aby uvrhl Francii do izolace – na to měl Bismarck dostatek jiných prostředků.⁹⁸ Jeho cílem bylo v první řadě korigovat konflikt Rakouska-Uherska a Ruska na Balkánu pomocí své balancující diplomacie. Panovaly obavy z další francouzsko-německé války – ani jedna strana se tím netajila. Byla snad

⁹⁴ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*, str. 145.

⁹⁵ Formálně byl Spolek tří císařů uzavřen 23. října 1873. - KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 193.

⁹⁶ TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*, str. 149.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸ Tamtéž.

válka s Francií na spadnutí? Možná ano, ale Rusko i Francie daly jasně najevo, že nepřipustí, aby byla Francie sražena na kolena ještě více, než je. Jak uvádí S. Haffner, toto již byla první předzvěst budoucího rusko-francouzského spojení proti Německu v první světové válce.⁹⁹ Na Spolku tří císařů můžeme také vidět podobnost s Metternichovým systémem, jehož cílem byla také společná ochrana konzervativních dvorů a monarchie před revolucí.¹⁰⁰

3.2 Balkán a Berlínský kongres

Snahou německé zahraniční politiky bylo udržet si dobré vztahy s Ruskem a zároveň tím nepobouřit Velkou Británii. Bismarck se neustále snažil tuto křehkou rovnováhu udržet, zatímco mezinárodní systém byl vystavován tlaku. Pořád musel Anglii ujišťovat, že dobré vztahy s carským Ruskem neznamenaají, že by Německo mělo na Balkáně nějaký zájem.

V 70. letech měly balkánské státy stále se zvyšující podíl na mezinárodní politice v evropském prostoru.¹⁰¹ Na Balkán mělo zájmy nejen Rusko, ale i Rakousko-Uhersko, které sem po svém vyloučení ze středoevropské politiky (hlavně po porážce v bitvě u Hradce Králové) upnulo své zájmy. Zde ovšem narazilo na zájmy carského Ruska.

Situace na Balkáně se začala vyhrocovat od počátku roku 1875, kdy se postupně začaly vzpínat proti tamní autoritě nejdříve v Bosně a Hercegovině, poté Bulhaři, jejichž povstání bylo brutálně potlačeno, ale i další balkánské národy nespokojené pod tureckou nadvládou. Tureckému sultánovi bylo ještě téhož roku zasláno varování ve formě tzv. *Andrássyho nóty* (jménem Spolku tří císařů) s požadavkem zavedení reform, které by zlepšily život křesťanským poddaným na Balkáně. Ten sice návrh přijal, nicméně povstalců ho jako nedostatečný odmítl.¹⁰² Po násilném zásahu v Bulharsku se cítily evropské velmoci značně rozhořčeně, především Rakousko-Uhersko a Rusko, kterým se nelíbilo zacházení se Slovy na Balkáně. Rusko se jménem Gorčakova zasadilo o setkání velmocí v Berlíně v květnu 1876, jehož výsledkem bylo zaslání tzv. *Berlínského memoranda* Turecku, které znovu opakovalo požadavky z Andrássyho nóty.¹⁰³ Celou

⁹⁹ HAFFNER, S. *Od Bismarcka k Hitlerovi: pohled zpět* (z německého originálu Von Bismarck zu Hitler: ein Rückblick přeložil Lumír Wolf). Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-85885-90-5, str. 40.

¹⁰⁰ HLAVÁČKA, M. *Trojpolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, str. 30.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 74.

¹⁰² VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 144.

¹⁰³ Tamtéž.

situaci ale komplikovala Velká Británie, respektive britský ministerský předseda Disraeli, který viděl v ruském postupu hrozbu pro Anglii a její přístup k Bosporu a Dardanelám. Proto se rozhodl naopak podporovat Osmanskou říši s cílem zachování její integrity, a to i za cenu války s Ruskem.¹⁰⁴ Bismarck se odmítal přiklánět na tu či onu stranu konfliktu, budoucnost Balkánu viděl tak, že si jednotlivé zainteresované mocnosti rozdělí na východě své sféry vlivu a každý bude spokojen. Tak jednoduché to ovšem nebylo.

V letech 1877-1878 pak probíhala rusko-turecká válka, jejímž výsledkem bylo ruské vítězství. V roce 1878 byla v istanbulském San Stefano sepsána předběžná mírová smlouva mezi Ruskem a Tureckem. Podle této smlouvy mělo na území Balkánu vzniknout Velké Bulharsko (jak si nadiktoval vítěz), proti čemuž se ovšem ohradilo Rakousko-Uhersko, Německo i Velká Británie, a to z důvodu obav z posílení ruského expanzionismu. Gorčakov tedy naléhal na Bismarcka, aby svolal kongres evropských velmocí, kde by východní situaci vyřešily mocnosti společně. Nejprve se tomu kancléř bránil, ovšem potom si uvědomil, že by Balkán mohl být spouštěčem války v Evropě, tak k organizaci kongresu v Berlíně svolil a ujal se ho jako hostitel i předseda. Anglie se však už dopředu před konáním kongresu dohodla spolu s Ruskem, jak budou řešit klíčové problémy balkánské krize. Namísto Velkého Bulharska měly vzniknout 3 nové útvary, a to nezávislé Bulharsko, autonomní Východní Rumélie (formálně podléhající tureckému guvernérovi) a zbytek Bulharska měl spadat pod tureckou nadvládu. Británie získala Kypr jako námořní základnu, podpořila habsburskou okupaci Bosny a Hercegoviny a poskytla záruky asijskému Turecku.¹⁰⁵ Rusko obdrželo od Rumunska část Besarábie, Rumunsko, Srbsko i Černá Hora získaly nezávislost. Takovéto rozdělení ovšem vedlo k novému napětí a sporům, vzrostla rivalita mezi Ruskem a Rakouskem, také národnostní otázky zůstaly nedořešeny.¹⁰⁶

Výsledkem Berlínského kongresu, který se konal uprostřed léta 1878, tak už spíše jen bylo jakési požehnání tomu, co předtím jeho účastníci (Británie, Rakousko-Uhersko, Rusko, Turecko, Rumunsko a Řecko) ujednali. Bismarckem vedený kongres zároveň Evropu utvrdil v tom, že Německo má stabilizované postavení v evropském koncertu velmocí, když zde německá diplomacie vystoupila jako arbitr ve sporech mezi mocnostmi. Došlo k prohloubení spolupráce s habsburskou monarchií, byla snížena nedůvěra britských konzervativců, ovšem na druhou stranu zase byly narušeny vztahy německo-ruské.

¹⁰⁴ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 153.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 159.

¹⁰⁶ KRIEGER, K. F. A KOL. *Dějiny Německa*, str. 194.

Německo bylo označeno za viníka ruského neúspěchu a nutných ústupků z předběžné mírové smlouvy. Jak ale tvrdí například autoři knihy *Trojspolek*, Rusko si své ponížení způsobilo tak trochu samo, a to svými přemrštěnými požadavky a nerespektováním zahraničněpolitické reality.¹⁰⁷

Otto von Bismarck odmítal zaujmout v balkánské krizi vyhraněné stanovisko, jeho cílem bylo udržet Rakousko-Uhersko a Rusko v míru, aby nenastaly potíže. Během kongresu v Berlíně se Bismarck projevil, jak mnoho autorů uvádí, jako „čestný makléř“. Snažil se nalézt rovnováhu mezi protikladnými stanovisky velmocí. To se ovšem nezamlouvalo ani jedné straně, každá z nich by totiž měla pro svou politiku na východě německé požehnání. Rusko ovšem svou rozhořčenost dalo po Berlínském kongresu jasně najevo. Cítilo se být ukřivděné a zrazené, že se Bismarck za carské Rusko nepostavil, nepřiklonil se na jeho stranu. Na britskou opozici již byli Rusové zvyklí, ale že se proti nim obrátil tradiční spojenec, považovali za urážku. Ruskem se začala šířit protiněmecká nálada, došlo k rusko-německému odcizení.

3.3 Trojspolek a obnovený Spolek tří císařů

Po zhoršení vztahů s Ruskem se Bismarck tedy nasměroval na rakousko-uherský kurz a začal budovat novou alianci. Vedly ho k tomu nejen stálé obavy z možné francouzské agrese, ale nyní už také i po Berlínském kongresu naštvané Rusko a strach z boje na dvou frontách. Německo by nejraději mělo dobré vztahy s Ruskem i Rakouskem-Uherskem zároveň, nyní to však z důvodu chladných vztahů s Ruskem nebylo možné, muselo se tedy spokojit alespoň s Rakouskem.

V říjnu 1879 uzavřelo Německo s Rakouskem-Uherskem tajnou defenzivní alianci zvanou *Dvojspolek*, kde si však Bismarck vynutil právo veta v oblasti rusko-rakouské problematiky Balkánu. Uzavření předcházela rakousko-německá jednání v Schönbrunnu mezi hrabětem Andrássem a Bismarckem. Habsburská strana požadovala, aby byla aliance vysloveně namířena proti Rusku, Vilém I. měl však nyní s carem Alexandrem II. vztahy vcelku vřelé. Otto tedy musel nalézt takovou formulaci, kterou by vyšel vstříc pokud možno všem. Vznikem Dvojspolku vznikla změna v německé zahraniční politice, ve které si až doposud ponechával kancléř takřka volné ruce. Nyní bylo toto vše nahrazeno užší aliancí s habsburskou monarchií, která byla sice slabším článkem bývalého Spolku tří

¹⁰⁷ HLAVAČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, str. 56.

císařů, nicméně dávala německé zahraniční politice pevnější základ.¹⁰⁸ Pro rakousko-uherskou politiku dvojspolková smlouva neznamenal zásadnější změnu zahraniční politiky, dodala ji však sebevědomí do další expanze směrem na východ.

V květnu roku 1882 přistoupila k Dvojspolku Itálie, která v té době nepatřila k evropským mocnostem, německá ani rakouská diplomacie se chovala k Italům značně odměřeně. Výsledkem přístupu Itálie k Dvojspolku bylo uskupení nazývané *Trojspolek*. Problémem zpočátku byly nepřilíš vřelé vztahy s Rakouskem-Uherskem.¹⁰⁹ Oficiální jednání o přístupu Itálie k Dvojspolku byla zahájena počátkem 1882. Itálii k tomu přiměla především francouzská rozpínavost v severní Africe (Tunisko) a otázka Říma. Konečný souhlas s přístupem Italů vyslovil Bismarck v únoru 1882, jeho rozhodování urychlila především změna ruského chování. Staré spory však vyřešeny nebyly.¹¹⁰ Dva přirození protivníci tak byli pomocí Německa spojeni. Dvojspolková smlouva z 1879 platila i nadále, souběžně se smlouvou novou. Nejvíce smlouvou získala Itálie, která nyní byla chráněna před francouzskou agresí a vstoupila tímto aktem mezi evropské velmoci. Francie byla nyní navíc obklíčena ve své izolaci i z jihu. Německo se však díky Dvojspolku čím dál více zaplétalo do balkánských záležitostí.

Základ své diplomacie nyní železný kancléř viděl v obnovení Spolku tří císařů a završení výstavby takového spojeneckého systému, který by i na další léta zajistil prusko-německou hegemonii v Evropě.¹¹¹ Spolek byl obnoven v červnu roku 1881 jako závazná tajná smlouva. Obnovený Spolek tří císařů už nebyl úplně tak založen na morálce (jako ten původní), zavazoval signatáře pouze k neutralitě, pakliže by se některý z nich dostal do sporu s další zemí.¹¹²

¹⁰⁸ HLAVAČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, str. 66.

¹⁰⁹ Italové viděli jako překážku vztahů s Rakouskem-Uherskem bývalou habsburskou nadvládu, Metternichovy vojenské exekuce, pustošení maršála Radeckého. - HLAVAČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, str. 90.

Také území Trentin a Terst, které bylo součástí Rakouska-Uherska, Italové požadovali za zatím neosvobozené své území. - HAFFNER, S. *Od Bismarcka k Hitlerovi: pohled zpět*, str. 48.

¹¹⁰ HLAVAČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, str. 98.

¹¹¹ Tamtéž, str. 68.

¹¹² Především pokud by se do konfliktu dostalo Rusko s Anglií nebo Německo s Francií. - KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 164.

Výše zmíněná spojení přispěla k upevnění pozice Německa na mezinárodní půdě, Německé císařství se stalo garantem nového evropského uspořádání, jemuž vévodily čtyři vojensky silné monarchie. Dvojspolek, Trojspolek a Spolek tří císařů byly hlavní diplomatické a politické prostředky, jimiž Bismarck kontroloval Evropu. Francie byla stále izolována.¹¹³

3.4 Bulharská krize

V roce 1885 přišla rána pro Bismarckův zahraničněpolitický alianční systém. Na podzim svrhlo bulharské lidové povstání tureckou nadvládu ve Východní Rumélii a bylo připojeno k Bulharsku. Léto 1886 je často označováno jako druhá fáze východní krize, kdy se opět do sváru dostala habsburská monarchie a Rusko.

Bulharsko zvítězilo nad Srbskem, které bylo podporované habsburskou monarchií. Po nucené abdikaci bulharského knížete Alexandra Battenberského chtělo Rusko do čela někoho více proruského. Carské Rusko požadovalo výlučnou kontrolu nad Bulharskem, což ovšem nebylo ochotno tolerovat Rakousko-Uhersko. Ruská okupace Bulharska přivedla Rakousko-Uhersko do konfliktu s Ruskem, mezi státy byly dokonce přerušeny i diplomatické styky. Válka byla prakticky na spadnutí.

Za těchto podmínek ještě Bismarck uzavřel tajné spojení s Ruskem, jako pojistku před rusko-francouzským sblížením. Tzv. *Zajišťovací smlouva* zavazovala k neutralitě, pakliže by strana byla napadena Francií (Německo) či Rakouskem-Uherskem (Rusko). Její dodatek obsahoval podporu ruských zájmů na Balkáně (konkrétně Úžin), čímž odporoval Dvojspolku i Trojspolku.

Německá diplomacie rovněž využila britsko-francouzského rozporu ohledně Egypta a italsko-francouzského napětí. Kancelář podpořil tyto tzv. *Středomořské dohody*, které uzavřela Velká Británie, Itálie a Rakousko-Uhersko. Pojímal to jako možnost, jak k Trojspolku připoutat Británii. Cílem dohod bylo udržet středomořské status quo a zabránit tam tak ruskému tlaku.¹¹⁴

¹¹³ HLAVAČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, str. 102.

¹¹⁴ VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*, str. 147.

V roce 1887 se stal bulharským panovníkem Ferdinand Koburský – pro Rusko nepřijatelný, jelikož byl příslušníkem uherské větve sasko-koburského rodu. Rusko prohlásilo volbu za neplatnou, stejně tak Německo dostalo svému závazku ze Zajišťovací smlouvy a volbu Ferdinanda neuznalo. Bulharská krize již byla Spolku tří císařů osudnou, pro nepřekonatelné protichůdné zájmy se rozpadl. Krize na Balkáně, které málem dovedly Evropu do záhuby již v této době, utichly na počátku 1888.

3.5 Kulturkampf a socialismus

Oproti zahraniční politice čelila kancléřova vnitřní politika kritice. K Bismarckově kariéře bezesporu patří i tzv. *Kulturkampf* a sociální otázka, které obě do německé vnitřní politiky zasáhly. Jak politický katolicismus, tak i socialisty neměl kancléř příliš v lásce, a proto se je snažil odklidit z cesty.¹¹⁵

Pojmem *Kulturkampf* označujeme Bismarckův boj s katolickou církví krátce po založení Německého císařství, a to zhruba v období 70. a 80. let. Kancléřovým záměrem bylo prostřednictvím řady proticírkevních opatření rozbít katolickou stranu Centrum. Kulturní boj ovšem nepatří k jeho úspěchům, právě naopak – znamenal Bismarckovu vnitropolitickou porážku. Omezování katolictví vedlo k větší solidaritě katolíků a pozice politické strany Centrum se naopak ještě upevnila.

Po ukončení *Kulturkampfu*, tedy po Bismarckově dohodě s novým papežem Lvem XII. v roce 1878, se kancléř zaměřil na další hrozbu. Tu tentokráte zřel v socialistické revoluci, po které sociální demokracie tak prahla. Bismarck přišel i s tzv. *Zákonem proti socialistům*, který měl potlačit socialistická hnutí, jež označoval za všeobecná ohrožení. Tento Bismarckův tah se však opět (podobně jako *Kulturkampf*) minul svým účinkem.

Nicméně již během potlačování socialistických nálad a pronásledování socialistů v 80. letech plánoval i pozitivní sociální politiku. Ovšem opět bylo cílem porazit sociální demokraty, tentokrát však konstruktivně. Jednalo se o sociální zákonodárství, systém sociálního pojištění, jehož záměrem bylo zlepšit situaci dělnictva a tím si jej získat pro stát. Zároveň tím chtěl dělnictvo vzdálit sociálnědemokratické straně. V Bismarckově sociálněpolitickém programu se jednalo o pojištění dělníků pro případ nemoci, stáří, invalidity, později bylo součástí také starobní a invalidní pojištění. Kancléř tím značně předstihl svou dobu, jeho systém byl záhy poté přejat řadou dalších evropských států.

¹¹⁵ Bismarck často označoval sociální demokracii a Centrum za tzv. *Reichsfeinde* (=nepřátelé Říše).

3.6 Kolonialismus

Imperialistické dělení světa neodmyslitelně patří k charakteru mezinárodních vztahů v 19. a 20. století. Velmocím již nestačila Evropa, své mocenské zájmy začaly spatřovat i na jiných kontinentech – v Africe, Latinské Americe, Asii. Mezi největší koloniální mocnosti se řadila především Velká Británie a Francie. Rusko upínalo své zájmy směrem na východ, stranou nezůstalo ani Španělsko a Portugalsko.

Německo se do tohoto dělení světa vložilo až mnohem později, po nátlacích vnitřní politiky (hospodářské důvody, veřejné mínění). Mohla za to reálpolitika kancléře Bismarcka, který hlavní zájmy Německa spatřoval především v Evropě, nikoli při získávání kořisti v Africe a dalších kontinentech. Železný kancléř se soustředil na upevňování říše především ve středu Evropy. Bismarckova koloniální politika se celkem omezovala na léta 1884 a 1885, kdy panovala v evropské politice příznivá situace.¹¹⁶ Tehdy prohlásil dosavadní čtyři velké africké oblasti (Togo, Kamerun, Německá východní Afrika, Německá jihozápadní Afrika), které patřily soukromým obchodníkům, za chráněné území Německé říše.¹¹⁷

Zpočátku byl tedy ke koloniální politice velice skeptický a snažil se postupovat zdrženlivě, později však přeci jen ke kolonialismu svolil. K takovéto zdrženlivosti ho vedly především obavy ze sporů s Velkou Británií, jelikož si byl dobře vědom, že Německo je v problematice kolonií nováčkem a nabývání zámořských území může představovat značné nebezpečí. Navíc spory s evropskými mocnostmi nezapadaly momentálně ani do jeho důmyslně promyšleného spojeneckého systému, jehož účelem právě bylo se neshodám vyhnout. Jeho koloniální politika byla tak spíše jen pragmatickou odpovědí na ochranu německého zahraničního obchodu než první ukázka německého imperialismu.¹¹⁸ Sebastian Haffner ovšem na základě H. Wahlera uvádí, že důvodem Bismarckovi angažovanosti v koloniálním dělení světa mohl být také budoucí nástup Ferdinanda III. k moci, který byl velmi nakloněný Anglii. Bismarck chtěl pomocí koloniálních sporů manipulovat s Anglií a u veřejnosti rozdmýchat protianglické nálady, aby si zajistil svou funkci i v budoucnu.¹¹⁹

¹¹⁶ MOMMSEN, W. *Bismarck*. Přeložil Martin Lahner. Olomouc: Votobia, 1996. Malé monografie; sv. 8. ISBN 80-7198-057-9, str. 109-110.

¹¹⁷ HAFFNER, S. *Od Bismarcka k Hitlerovi: pohled zpět*, str. 42.

¹¹⁸ WILLIAMSON, D. G. The Bismarck Debate. *History Today* [online]. 1984; 34 (9): 47-49. ISSN 00153827. [cit. 2015-12-29]. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.a.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=9f761080-2e61-442b-9da5-b44dc68ecf43%40sessionmgr4001&vid=0&hid=4109>, str. 47.

¹¹⁹ WEHLER, H., citováno dle: HAFFNER, S. *Od Bismarcka k Hitlerovi: pohled zpět*, str. 43.

3.7 Počátek konce

Kancléř aliancemi a pomocí spolků spoutal Evropu. Ve své době Bismarckův systém aliancí pomohl udržet mír v Evropě, avšak v jeho stínu doutnala řada mocenských rozporů. Založením Trojspolku vznikla zároveň první účastnická strana následující první světové války. Bismarckovské Německo tedy v 19. století plnilo především roli zprostředkovatele míru, jakýsi jazýček na vahách – nemělo zájmy na Balkáně a kancléř udržoval říši i stranou koloniálních sporů.

Bismarckův koncert velmocí sice udržoval mírovou situaci v Evropě, ovšem vzniklé či obnovené aliance spíše jen zakrývaly mocenská soupeření mezi jednotlivými státy, což se dříve či později muselo projevit. Navíc narůstaly sváry nejen v domácí evropské politice, ale situace v mezinárodním prostředí se značně komplikovala i koloniálním dělením světa. Počátkem let 1878 a 1879 se tedy Německo začalo pomalu ale jistě zamotávat do východních záležitostí. A slovy Henryho Kissingera - východní krize tak odhalila konflikt, který byl nakonec kancléřovu mezinárodnímu pořádku osudným a dovedl svět až do první světové války.¹²⁰

¹²⁰ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 151.

4 OD REALPOLITIK K WELTPOLITIK

Po odchodu železného kancléře nastal zásadní obrat v německé zahraniční politice, který uvrhl svět do první světové války. Německá diplomacie po odchodu Bismarcka dala kancléřovu umírněnost stranou a soustředila se výhradně na rozšiřování moci a tvrdou světovou politiku, nikoli už jen na tu evropskou. Obavy z německé hegemonie k sobě přimkly i dřívější rivaly.

4.1 Bismarckův pád

V březnu roku 1888 zemřel císař Vilém I. a na trůn nastoupil jeho syn Fridrich III. Na začátku června však zemřel, věk ani zdraví mu nedovolily vládnout déle než pouhých 99 dní. Novým císařem se stal devěťadvacetiletý sebevědomý Vilém II., který znamenal Bismarckův konec v německé politice. Pro politické i osobní neshody s císařem byl kancléř donucen k odchodu z úřadu.¹²¹

Vilém II. odmítal pokračovat v Bismarckově složité diplomacii, měl také daleko větší ambice, které sahaly až za hranice Starého kontinentu. Nástup nového císaře na trůn zásadně změnil zahraniční politiku Německa, a to hlavně vztahy s východním gigantem. Bismarckovi se dařilo udržet mír v Evropě především díky udržování dobrých vztahů právě s carským Ruskem a zdrženlivostí v zahraniční politice na Blízkém východě.¹²² V této oblasti však po jeho abdikaci nastala zásadní změna.

Zpočátku se sice Bismarckův nástupce Caprivi snažil udržovat podobný kurz jako Otto. Respektive ani ne tak on, jako „šedá eminence“ německé zahraniční politiky v době po Ottově abdikaci, Friedrich von Holstein. Také zpočátku viděl cestu soužití evropských mocností v udržování dobrých vztahů s Ruskem i Rakouskem-Uherskem a odmítal podporovat jakéhokoli z nich v balkánských záležitostech. Později však došlo k zásadnímu obratu, a to když nový mladý císař chtěl mít vše pod svou vlastní kontrolou. Holstein s Caprivim později zvolili mnohem jednodušší diplomacii, než jaká byla typická pro Bismarcka. Odklonili se od Ruska, Francie se s ním naopak začala sbližovat.

¹²¹ 18. března 1890 podal Otto von Bismarck demisi. - HLAVAČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, str. 144.

¹²² TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*, str. 257.

Rok 1890 je proto často označován jako předěl nejen v německé vnitřní, ale především v zahraniční politice. Zatímco Bismarck si byl vědom pozice Britů v Evropě i v otázce kolonií, nový císař chtěl mnohem více. Chtěl vládnout nezávisle a rozhodoval značně absolutisticky. Začal ostře mířit proti britským koloniálním pozicím, odmítl prodloužit Zajišťovací smlouvu s Ruskem a snažil se šířit německou moc do celého světa, pouhý kontinent mu byl již malý.

4.2 Cesta k první světové válce

Prudkým hospodářským vývojem Německa, růstem populace, závodům ve zbrojení a neustálé nutnosti demonstrovat svou sílu se vztahy s mocnostmi značně vyhroutily. Relativně dlouhotrvající mírový stav z let 1871 až 1914 se začal pomalu hroutit. Nikoliv však v srdci Evropy, ale v periferních oblastech světa, jakými byly kolonie a tradičně oblast Balkánu. Vzájemné vztahy evropských mocností se začaly rozestupovat na dva základní mocenské bloky.

Německým námořním zbrojením se cítila být ohrožena především Velká Británie. S odmítnutím prodloužení ruské Zajišťovací smlouvy se zase pomalu otevřela cesta k rusko-francouzské alianci. Jak tvrdí H. Kissinger, na středu kontinentu na sebe narazily dva kolosy – Rusko a Německo.¹²³ Do mezinárodní politiky se také stále zaplétaly i koloniální rozpory. Velká Británie a Rusko se začaly vzájemně sblížovat, spojoval je strach proti Německu, Francie se zároveň postupně vymaňovala z izolace, do které ji Bismarck aliancemi uvrhl. A naopak, do mezinárodního obklíčení se postupně svým jednáním dostávalo Německo. To svým vystupováním přivedlo do koalice tři bývalé nepřátele.

V roce 1904 byla mezi Velkou Británií a Francií uzavřena tzv. *Srdečná dohoda*,¹²⁴ která se týkala jejich koloniálních rozporů a měla i zajistit, aby východoasijské spory nepronikly do Evropy. V roce 1907 se k francouzsko-britské alianci přidalo uzavřením dohody s Británií i Rusko, které také začínalo mít obavy z rostoucí snahy Německa ovládnout celý svět. Obě dohody vznikly zprvu z koloniálních důvodů, od té doby však začaly signatářské země spolupracovat v mnoha oblastech. Vznikem anglo-ruské dohody

¹²³ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 184.

¹²⁴ *Entente cordiale*

byl dokončen trojúhelník Anglie, Francie a Ruska, který se v první světové válce přeměnil v spojenecký vojenský svazek - *Dohodu*.¹²⁵

V roce vzniku Trojdohody došlo ke krizi v souvislosti s Bosnou a Hercegovinou, kdy se Německo postavilo na Balkáně na stranu Rakouska. Habsburská monarchie Bosnu anektovala. Německo se vůbec tou dobou upnulo k Rakousku-Uhersku. Čímž porušilo další věc, které se snažil kancléř dlouhé roky vyvarovat - postavit se na vybranou stranu sporu.

Během marocké krize se zase Německo dostalo do konfliktu s Francií, když demonstrovalo svou sílu dělovým člunem. Neuvědomovalo si, že svým zastrašováním nejen že nezíská na svou stranu žádnou z mocností, ale ještě navíc utuží vazby protiněmecky smýšlejících zemí. Rok před vypuknutím první světové války se Německá říše také zapojila do reorganizace turecké armády, což bylo bráno jako provokace a německé nárokování na úžiny.

Do hry se navíc tentokrát už zapojovaly i asijské země a Spojené státy americké. Situace se zdála být začarovaným kruhem, Německo se pletlo, do čeho se dalo. Ovšem namísto upevnění své pozice pomocí zastrašování se dostávalo do stále izolovanějšího postavení. Napjatá situace v mezinárodním prostředí i připravené protichůdné strany už jen vyčkávaly na událost, jež započne první konflikt, do něhož se zapojí celý svět.

Příležitost se naskytla při návštěvě habsburského následníka trůnu Františka Ferdinanda d'Este s chotí v Sarajevu v červnu 1914. I přes svá vítězství v balkánských válkách Srbové nechtěli být nadále pod vlivem Rakouska-Uherska. Atentát na rakousko-uherského následníka trůnu zasadil habsburské monarchii obrovskou ránu, okamžitě požadovala zastavení všech protirakouských vystupování. Srbsko odmítalo splnit všechny kladené požadavky, velmoci se sice přimlouvaly, ať přijme Rakousko-Uhersko alespoň to, co Srbsko nabízí. Německo však válku proti Srbsku naopak horečnatě podporovalo. Co by to mohlo způsobit, si německý císař uvědomil, až již bylo příliš pozdě. Rakousko-Uhersko vyhlásilo válku Srbsku ještě v červnu 1914, Německo vyhlásilo válku Rusku o dva měsíce poté. Již nebylo cesty zpět.

¹²⁵ NÁLEVKA, V. *Koncert velmocí: mezinárodní vztahy v letech 1871-1914*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006. Dějiny do kapsy; sv. 15. ISBN 80-7254-763-1, str. 196.

4.3 Hitler vs. Bismarck

Nabízí se také otázka, kterou si již pokládalo mnoho autorů.¹²⁶ Můžeme brát Adolfa Hitlera jako legitimního nástupce kancléře Bismarcka? Byl to druhý Bismarck? Proč by zrovna tyto dva mocní muži měli být spojováni, když je od sebe dělí více než sto let?

Není pochyb, že se jednalo o významné a silné muže ve službách Německa a klíčové postavy německé politiky. Každý z nich však ke svému postavení používal diametrálně odlišné prostředky. Bismarck svou silnou pozici vybudoval na konstruktivních základech, jakými bylo volební právo, systém aliancí a sociální zákonodárství. Hitler oproti tomu zvolil agresi, zbrojení a vyvražďování. Železný kancléř sám považoval antisemitismus a radikální nacionalismus za iracionální.¹²⁷

Za dob Bismarcka se na hlavu železného kancléře snášela kritika za příliš sebevědomé chování, dějiny však později ukázaly, že to ještě zdaleka nebylo vše, co si vysoký představitel Německa může dovolit. Tyto dvě osobnosti jsou podstatné pro historii Německa i celého světa. Oba dva učinili něco, čímž změnili Německo i celý kontinent. Otto von Bismarck historii Německé říše zahájil, zatímco Adolf Hitler ji dovedl k záhubě.

Problémem bylo, že Bismarckova politika se ve své době netěšila příliš velkému nadšení, když to porovnáme s entuziasmem provázejícím Vilémovu vládu, Výmarskou republiku či dobu Hitlera. Bismarck přitom nebyl žádným diktátorem, vždy byl závislý na císařově souhlasu, ať už tento souhlas byl či nebyl dobrovolný. Adolf Hitler byl v tomto pravým opakem. Jeho diktatura neměla v dějinách Německé říše obdoby. Když nahlédneme retrospektivně, Bismarckův odkaz Německu tak byla především potřeba či touha po silném muži v čele Německa.¹²⁸

Co oba dva ovšem spojuje je odpor ke stranám - u Hitlera to byli komunisté, u Bismarcka sociální demokraté. Také problémy s náboženskými skupinami tyto dva významné muže činí podobnými. Bismarckův odpor ke katolíkům a katolické straně Centrum, o Hitlerově nenávisti k Židům nemluvě. Co oba kancléře odlišuje je i způsob, jakým se chopili moci. Hitler autoritativně. Německou říši, tak jak se postavil do jejího

¹²⁶ Mezi takové můžeme řadit jména jako Haffner, Andrews, Kaehler (Williamson), Gerwarth a další.

¹²⁷ GERWARTH, R. Bismarck and The German Right. *History Today* [online]. June 2007; 57 (6): 43-49. ISSN 00182753. [cit. 2015-12-29]. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=ad5a7195-1382-46cc-9889-683a785f7fba%40sessionmgr114&vid=0&hid=116>, str. 44.

¹²⁸ WEBER, M., citováno dle: STEINBERG, J. How Did Bismarck Do It? *History Today* [online]. February 2011; 61 (2): 21-27. [cit. 2015-12-29]. ISSN 00182753. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=896838bf-12d8-41d0-b8a2-b6da4d98eca1%40sessionmgr115&hid=116>, str. 27.

čela, nebral jako dědictví či odkaz. Považoval ji za odrazový můstek pro své ambiciózní, agresivní a expanzivní cíle. Na druhou stranu Bismarck, ten se po vzniku Německé říše snažil především o její upevňování, kolonialismu se vyhýbal. Musíme ovšem přihlídnout k tomu, že železný kancléř manévroval s tím, co sám vytvořil, jinak si vážil svého díla, jednal značně obezřetně. Pozoruhodným se jeví i to, že vše co první německý kancléř dokázal, bylo bez dominance většiny v parlamentu a podpory masového hnutí!¹²⁹

Samozřejmě, Bismarck neměl ani potuchy o tom, co přinese rok 1933 a kam až přivede Hitler jeho Německo. Oproti tomu Hitler, ten si byl moc dobře vědom, že se ocitá ve stínu významného Prusa v historii Německa, jeho tradici zneužíval k nacistické propagandě a legitimizaci svého vůdcovství. Prohlašoval se za muže, který ukončí vládu Bismarckových „nepřátel Říše“ a dokončí to, co Bismarck započal a Říši přinese ještě větší slávu. Někomu trvalo až do konce druhé světové války, než přišel na to, že Hitler není druhým Bismarckem v dějinách německého národa, ale naopak tím, kdo jeho dílo zničil.¹³⁰

Vždy lze najít něco, co oba dva významné německé státníky rozlišuje, ale i věci společné. Podstatné je především poukázat na těchto dvou osobnostech na neustálý koloběh dějin a vzájemnou podobnost historických událostí. Vždyť Bismarck sám bral dějiny jako studnici moudrosti.

¹²⁹ STEINBERG, J. How Did Bismarck Do It? *History Today*, str. 21.

¹³⁰ GERWARTH, R. Bismarck and The German Right. *History Today*, str. 48-49.

ZÁVĚR

Není tedy pochyb o tom, že Otto von Bismarck byl skutečně velkou osobností německé a evropské politiky 19. století a podstatně zasáhl do vývoje mezinárodních vztahů. Patří mezi významné představitele toho tvrdého jádra realismu, jakými byli i Machiavelli, Richelieu a Kissinger. Bismarck byl první velký německý politik, nikoli však panovník, ale vykonavatel jeho moci. Vše začalo tím, že sjednotil Německo pod Pruskou hegemonii, čímž ze hry vyřadil (do té doby v této otázce dominující) Rakousko. Postupně přes Severoněmecký spolek, Říši a Trojspolek učinil z Německa evropskou velmoc a během let 1871 až 1890 se mu dařilo udržet mír v Evropě díky křehkému balancování mezi rozdílnými zájmy mocností a mistrovsky promyšlené diplomatické hře. Vybudoval tak silnou konstrukci, která umožnila Německu přežít dvě světové války.

Vznikem Německé říše přímo uprostřed Evropy došlo ke změně mocenské rovnováhy. Z léta válkami ohrožovaného nejednotného Německa se rázem stal mocný stát, který mohl později své síly zneužít. A okolní mocnosti si toto velice dobře uvědomovaly. Odejmutím Alsaska-Lotrinska Francii dal navíc Bismarck do vínku nového středoevropského státu celoživotního soka. Kancléř také udržoval Říši stranou koloniálních sporů i východní otázky, byl si totiž moc dobře vědom, jaké nebezpečí tyto dvě záležitosti představují. Zajímavé je, že období, kdy aliancemi spoutal Evropu, aby udržel na Starém kontinentu mír, je také obdobím, kdy začaly postupně krystalizovat dva mocenské bloky, které se proti sobě postavily v následující velké válce.

Ne však celou jeho kariéru provází jen samá superlativa. Kulturkampf stejně jako boj proti socialistům a katolické straně Centrum se minul svým účinkem a jen ukázal, že ve vnitřní politice Bismarck nesklízí takové úspěchy jako v té zahraniční. Výjimku samozřejmě tvořilo sociální zákonodárství, jehož výhody využíváme dodnes.

Musíme mít však na mysli, že práce je zaměřena na osobnost Otto von Bismarcka především v kontextu mezinárodních vztahů. Tedy zkoumá pouze jedno z mnoha hledisek, jakým můžeme na železného kancléře a jeho odkaz nazírat. Navíc nesmíme opomenout ani to, že celý svět a všechny události jsou shodou mnoha náhod a tak dnes a denně můžeme jen polemizovat nad tím, *co by bylo, kdyby...*

Svou diplomacii Bismarck podřídil reálpolitice a státnímu zájmu. Obratně zacházel s mocí, kterou Německu skrz Prusko dal. To bylo tím zásadním v jeho mistrovské diplomacii – umírněné zacházení se silou, vyrovnávání rozdílů, snaha zabránit konfliktům mezi velmocemi. To je to, v čem jeho následovníci selhali. Neuměli zacházet jemně s mocí a odmítali pokračovat v jeho složité diplomacii. Absolutní nepochopení kancléřova umu a křehkého zacházení s mocí pak vedlo k závodům ve zbrojení, vyvrcholilo světovými válkami a je přítomno prakticky dodnes. Aneb – zde bych ráda zakončila slovy Henryho Kissingera: „*Jakmile byli vyvoláni duchové moci, již se nedali zapudit.*“¹³¹ “

¹³¹ KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieu k pádu Berlínské zdi*, str. 135.

SEZNAM LITERATURY

ANDREWS, H. D. Hitler, Bismarck and History. *German Studies Review* [online]. 1991; 14 (3): 511-532. [cit. 2016-01-04].

Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/1430967>

BAUER, F., KUČERA, M. *Bismarck v mezinárodní politice po prusko-francouzské válce (1871-1890)*. 1. vyd. Praha: Historický ústav AV ČR, 2001. Práce Historického ústavu AV ČR = Opera Instituti historici Pragae. Řada A, Monographia; sv. 18. ISBN 80-7286-025-9

BEW, J. The Real Origins of Realpolitik. *National Interests* [online]. March 2014; (130): 40-52. [cit. 2015-12-29]. ISSN 08849382. Dostupné prostřednictvím EBSCO z:

<http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=fb3b7f7c-f70c-4b08-b64f-41caf04d18bc%40sessionmgr113&vid=0&hid=116>

BISMARCK, O. E. L. *Gedanken und Erinnerungen* [online]. Stuttgart, 1959. [cit. 2015-12-29]. ISBN 978-1483959665. Dostupné z:

<http://www.zeno.org/Geschichte/M/Bismarck,+Otto+von/Gedanken+und+Erinnerungen>

BROŽ, I. *Diplomaté*. 1. Vyd. Praha: Epocha, 2004. ISBN 80-86328-55-4

CRUZ, N. „Realpolitik“ and affirmative action. *American Bar Association Journal* [online]. September 1980; 66 (9): 1036. [cit. 2015-12-29]. ISSN 00027596. Dostupné prostřednictvím EBSCO z:

<http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=387b0a47-4378-4c38-bd1b-34d647d47e81%40sessionmgr112&vid=0&hid=116>

DORAZIL, O. *Vládcové nového věku. Kniha 3, (1792-1918): Francie, Anglie a Německo v 19. století*. Klatovy: Amlyn, 1993, ISBN 80-901316-9-7

DRULÁK, P. *Jak zkoumat politiku?* Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-385-1

DRULÁK, P. *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-725-6

DUMKE, R. H. The Political Economy of German Economic Unification: Tariffs, Trade and Politics of the Zollverein Era. *The Journal of Economic History* [online]. 1978; 38 (1): 277-278. [cit. 2016-01-04].

Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/2119332>

EMMERY, H. C. What is Realpolitik? *International Journal of Ethic* [online]. July 1915; 25 (4): 448-468. [cit. 2015-12-31].

Dostupné prostřednictvím JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/2376875>

GERWARTH, R. Bismarck and The German Right. *History Today* [online]. June 2007; 57 (6): 43-49. ISSN 00182753. [cit. 2015-12-29]. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=ad5a7195-1382-46cc-9889-683a785f7fba%40sessionmgr114&vid=0&hid=116>

HAFFNER, S. *Od Bismarcka k Hitlerovi: pohled zpět* (z německého originálu Von Bismarck zu Hitler: ein Rückblick přeložil Lumír Wolf) Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-85885-90-5

HLAVAČKA, M. *Trojspolek: Německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*. 2. přepr. vyd. Praha: Libri, 1999. Historická řada. ISBN 80-85983-86-9

HOLBORN, H. Bismarck's Realpolitik. *Journal of the History of Idea* [online]. 1960; 21 (1): 84-98. [cit. 2015-12-31]. Dostupné prostřednictvím JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/2708000>

KISSINGER, H. *Umění diplomacie: Od Richelieua k pádu Berlínské zdi*. Přeložil Miloš Calda (z anglického originálu Diplomacy, 1994). Praha: Prostor, 1997. ISBN 80-85190-59-1

KREJČÍ, O. *Mezinárodní politika*. 5. upr. vyd. V Ekopressu 4. Praha: Ekopress, 2014. ISBN 978-80-87865-07-1

KRIEGER K. F., MÜLLER H., VOLRATH H. *Dějiny Německa*. Přeložili Kubů F., Melville E., Pokorný J., Ebelová I. (z německého originálu *Deutsche Geschichte in Schlaglichtern*, 1990). Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-188-3

MANN, S. A. German Culture Wars. *Catholic Answer* [online]. November 2014; 28 (5): 32-34. [cit. 2015-12-29]. ISSN 10441581. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=dbd26fb3-9aeb-4116-9522-3b9f982842bd%40sessionmgr112&vid=0&hid=116>

MOMMSEN, W. *Bismarck*. Přeložil Martin Lahner. Olomouc: Votobia, 1996. Malé monografie; sv. 8. ISBN 80-7198-057-9

NÁLEVKA, V. *Koncert velmocí: mezinárodní vztahy v letech 1871-1914*. Vyd. 1. Praha: Triton, 2006. Dějiny do kapsy; sv. 15. ISBN 80-7254-763-1

NEILSON, F. Bismarck's Relations With England. *American Journal of Economics & Sociology* [online]. April 1950; 9 (3): 293-306. ISSN 00029246. [cit. 2016-01-04]. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.a.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=4374e229-38bb-457d-8d8e-73a089b023ae%40sessionmgr4001&vid=0&hid=4109>

PFLANZE, O. *Bismarck: der Reichsgründer*. Přeložil Peter Hahlbrock (z anglického originálu *Bismarck and the Development of Germany*, 1990). Mnichov: Beck, 1997. ISBN 3 406 42725 1

PFLANZE, O. *Bismarck: Der Reichskanzler*. Přeložil Peter Hahlbrock (z anglického originálu *Bismarck and the Development of Germany*, 1990). Mnichov: Beck, 1998. ISBN 3 406 42726 x

PFLANZE, O. Bismarck's Realpolitik. *The Reviews of Politics* [online]. October, 1958; 20 (4): 492-514. [cit. 2015-12-31]. Dostupné prostřednictvím JSTOR: <http://www.jstor.org/stable/1404857>

PŠEJA, P. *Přehled teorií mezinárodních vztahů*. Masarykova univerzita v Brně. Brno, 2005. ISBN 80-210-3837-3

RENSHON J., RENSCHON S. A. The Theory and Practice of Foreign Policy Decision Making. *Political Psychology* [online]. August 2008; 29 (4), 509-536. [cit. 2015-12-31]. ISSN 0162895X. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=996bfcbb-dd50-47ce-8f62-be8d336561ac%40sessionmgr112&vid=0&hid=125>

SCHMIDT, R. F. *Bismarck: Realpolitik und Revolution*. Mnichov: Hugendubel, Kreuzlingen, 2006. ISBN-10: 3-7205-2865-0, ISBN-13: 978-3-7205-2865-8

SKŘIVAN, A., DRŠKA, V. a STELLNER, F. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994. ISBN 80-85241-57-9

SKŘIVAN, A. a KŘIVSKÝ, P. *Opožděná expanze: koloniální výboj Německa a Itálie v letech 1870-1918*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1977.

SMITH, M. Bismarck Reconsidered. *Political Science Quarterly* [online]. 1919; 34 (3): 476-485. [cit. 2016-01-04]. Dostupné prostřednictvím JSTORE z: <http://www.jstor.org/stable/2141687>

STEINBACH, G. *Osudové dny Evropy: deset událostí, které formovaly kontinent*. 1. vyd. Praha: Brána, 2003. ISBN 80-7243-187-0

STEINBERG, J. *Bismarck: a life*. 1st pub. Oxford: Oxford University Press, 2011. ISBN 978-0-19-959901-1

STEINBERG, J. How Did Bismarck Do It? *History Today* [online]. February 2011; 61 (2): 21-27. [cit. 2015-12-29]. ISSN 00182753. Dostupné prostřednictvím EBSCO z: <http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=5&sid=896838bf-12d8-41d0-b8a2-b6da4d98eca1%40sessionmgr115&hid=116>

STEPANOV, V. The Social Legislation of Otto von Bismarck and Worker Insurance Law in Russia. *Russian Studies in History* [online]. 2008; 47 (3): 71-95. [cit. 2015-12-29]. ISSN 10611983. Dostupné prostřednictvím EBSCO z:
<http://web.b.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=d1cbac21-1f21-45ee-b2ca-17fbef9226e0%40sessionmgr114&vid=0&hid=116>

TAYLOR, A. J. P. *Bismarck*. Přeložila Karla Šmídová (z anglického originálu *The Man and the Statesman*, 1955). Praha: Baronet, 1998. ISBN 80-7214-084-1.

VESELÝ, Z. *Dějiny mezinárodních vztahů*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. ISBN 978-80-7380-499-2.

VESELÝ, Z. *Diplomacie (Teorie – praxe – dějiny)*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014. ISBN 978-80-7380-505-0.

WILLIAMSON, D. G. The Bismarck Debate. *History Today* [online]. 1984; 34 (9): 47-49. ISSN 00153827. [cit. 2015-12-29]. Dostupné prostřednictvím EBSCO z:
<http://web.a.ebscohost.com.zdroje.vse.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=9f761080-2e61-442b-9da5-b44dc68ecf43%40sessionmgr4001&vid=0&hid=4109>

Dostupnost výše uvedených elektronických zdrojů ověřena dne 27. dubna 2016.